Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 72 (13372) | 1987 чылдың март 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Тываның ажылчы чону совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга сорук кирип, күжениишкинниг ажылдап турар

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

Бо хүннерде бүгү совет улус Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг күш-ажылы-биле уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан. Бүгү чон ындыг бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турда, кымның-даа сеткил-хөөнү кайын даамай болур, хөйнүң үлүүнге хөйнү-ле киирер күзел чайгаар тыптып келир. Ооң-биле чергелештир бистиң Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ишчилеринге чоргаарланыр чүүл бар: совхоз эрткен чылдың түңнели-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол тук биске улам эки ажылдаарын хүлээндирип турар.

Салдынган сорулга бүрүзү мурнунда канчаар ажылдап турганын, эки көргүзүглерни әлбедир дээш канчаар ажылдаарын сайгарарын негээр болгай. Мээң ачам А. Д. Монгалбии-даа, бистер — алышкылар мен-даа, Олег-даа дыка хөй чыл дургузунда хойжулап келген бис. Бо ажылга бичии-ле чуду-каралаар, кадарган малынче сагыш салбас болза, эки түңнел бербес ажыл-ла болгай. Ынчангаш, чымышты негээр. Ачам суг мурнуку чылдарда төрүүр чүс баш хойдан 95—100 хураганны ап келген. Ону совхоз багай эвес көргүзүг деп санап турган.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму, СЭКП-ниң XXVII съездизи улус ажыл-агыйының участок бүрүзүнге ажылды эде тургузарының, депшилгелиг аргаларны ажыглаарының чугулазын демдеглээн. Ооң-биле чергелештир кайы-даа адырда, кандыг-даа албан-дужаалдыг кижиниң харысалгазын бедидери онза чугула деп көрген. Ол чугула документилер-биле таныжып кааш хой ажылынга депшилгелиг аргаларның бирээзин— өг-бүле керээзин ажыглаар деп шиитпирлеп алдывыс. Ону совхозтуң удуртулгазы деткээн. Эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онааштыр 102 хураганны алганывыс-даа ындыг дидим шиитпирни үндүреринге идиг берген.

Өг-бүле керээзинче бо чылдың эгезинде шилчип алдывыс. Совхозтуң дирекциязы-биле тодаргай керээ чардынган. Кол-ла негелде — керээ ёзугаар ажылдаары, камналга дээш демиселди күштелдирери болур. Ылаңгыя дериг-херекселдерни, мал чемин эң хумагалыг чарыгдаары чугула.

Чаа арга-биле ажылдаарынга кандыг сан-түңнерни кол-кол барымдаалап турар бис? Хамыктың мурнунда биске чарыгдаары-биле көрдүнген 12 муң рубльди эң хумагалыг ажыглаары.

Ынчаарга суг сөөртүр машиналарның ажылын база контрольдаар ужурлуг бис. Олар амин эрттир хөй суг эккеп, артык рейстер база кылбас, а бензин камнааш звээш суг база эккелбес ужурлуг. Бүгү ажылды санап, түңнеп кааның барымдаалап кылыр. Бригада керээзиниң кол негелдези черле ындыг.

Хойжу кижиге одаар чүүл база чугула айтырыг. Ынчалза-даа ону шиитпирлээри дыка бедүүй: кажаа көржеңин коптаргаш, эки кургадып алыры. Чамдык малчыннар хөмүр-даш манаар болгай. Өг-бүле керээзинче шилчээн соонда, оон ойталаар ужурга таваржыр апаар. Чүге дээрге өртээ аар. А көржең—чайгаар бүткен одаар чүүл-дүр. Чүгле ону боду белеткеп алыр херек.

Мал кажааларының үүрмек септелгезин база боттарывыс кылып алыр деп шиитпирледивис. Черле ынчаш мурнуку чылдарда база боттарывыс кылып келген бис. Шак-үени шын хуваарга ону кылып четтигиптер чүве. Оон аңгыда бо чылын өг-бүле кежигүннериниң күжү-биле мал чемин 30 тонна чедир белеткеп алыр сорулганы салып турар бис. Ол сорулга чеже-даа нарын болза, күүседир апаар, мал чемин курлавырлап алыры черле артык эвес болгай.

Төрээн 291 хойдан 291 хураганны бо хүннерде алдывыс. Баш бүрүзүнден төлдү менди алыр дээш ам-даа улам кызымак ажылдаар бис. Ооң соонда чүгле алыры эвес, оларны менди өстүрери деп сорулга бар. Ону база күүседиривис албан болгай.

Шак ынчаар өг-бүле керээзи-биле үш кижи—кадайым Мария Самбылаевна, уруум Мила ажылдап турар бис. Хоочун хойжу ада-иевис Монгалбиилер база бистиң чанывыста, арга-сүмезин үргүлчү кадып чоруур. Олар бо өг-бүле керээзин магадап, «бистиң үевисте ону ажыглап чораан болза, көргүзүглер улам бедик турар ийик» дижип орарлар.

СЭКП ТК-ның чоокта чаа үндүрген Кыйгырыы-биле шупту таныжкан бис. Улуг Октябрьның чаалап алыышкынының дугайында база катап ол Кыйгырыгдан номчуп, совет чоннуң чаагай чоруунуң улам ыңай өзүлдезинге болгаш ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң бүгү талалыг сайзыралынга, кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал херегледериниң хандырарынга орукту ажыткан Октябрьның байырлалын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур сорулганы салып турар бис.

А. МОНГАЛБИИ,
Тес-Хемде Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң хойжузу.

УДАВАС УЖУП ЭГЕЛЭЭР

Кызыл аэропортунда база бир онзагай самолёттар көстүп келген. Чаа самолёттуң марказы Л-410 УВПЭ. Сөөлгү дөрт үжүк дээрге ужуп үнерде-даа, хонарда-даа улуг шөл хереглевес, хөй чарыгдал чок дээни ол. Бүдүрген чери Чехословак Социалистиг Республика. Улуг Октябрьның 70 чылында Тываның авиаотряды үш чаа чехословак самолётту алган.

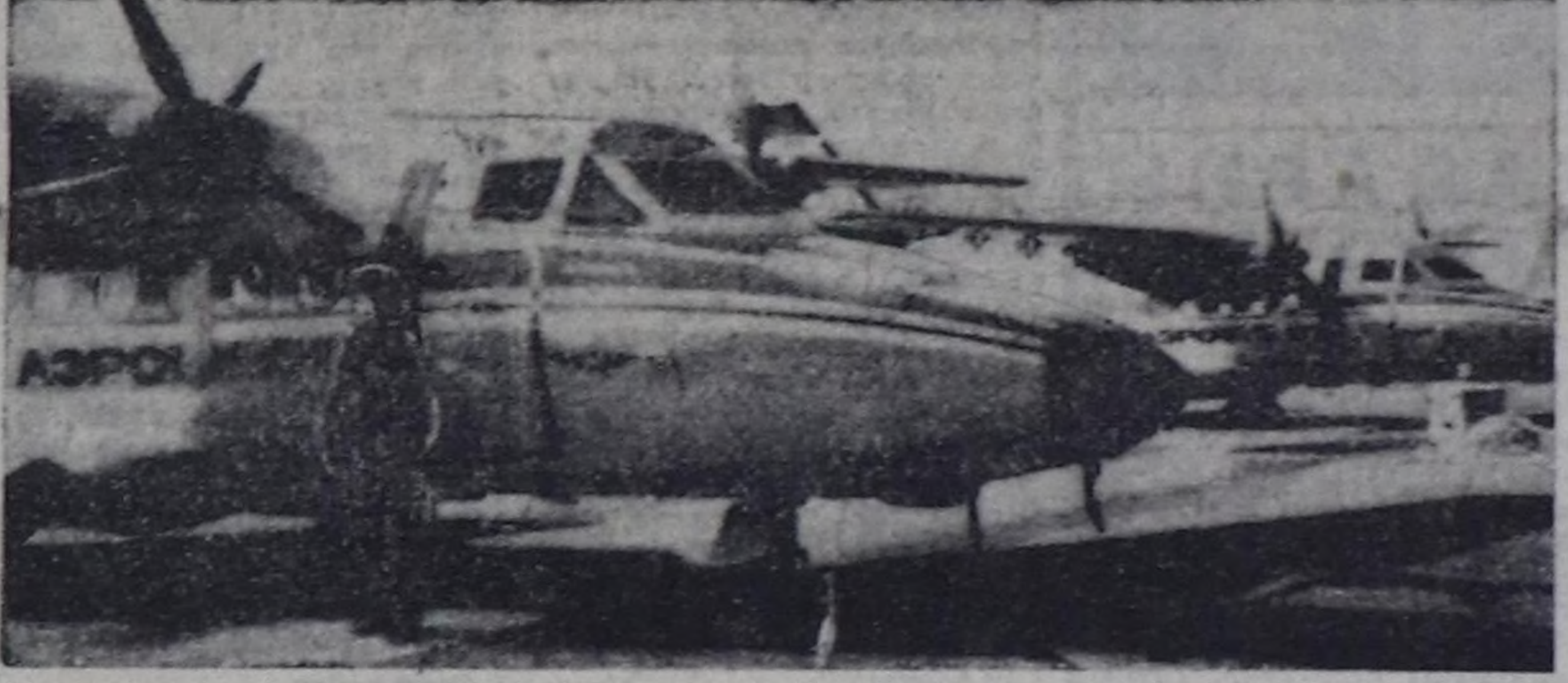

Мооң мурнунда Тываның делгемнеринге ужуп эгелээн Л-410 самолёттарга 15 кижи олурар турган. Ол самолёттуң даажы улуг турганын пассажирлер эки билир. Дүрген ужар «каң куштарның» ачызында эвээш үе болгаш-ла, Тываның кайы-бир булуңунда чеде берген олурар бис. Ол эртем-техниктиг депшилгениң ачызы-дыр.

Чаа келген самолёттарның мурнундаагыларындан ылгалыр онзагай чүүлдери: 19 пассажир олурар, хүртүзү үш адыр эвес, а беш адыр, приборларын шуут-ла чаартып кылган, пассажирлер ажыглап болур кислород дериг-херекселдери, даглыг черлерде самолёт хондурар черлерниң агаары соок болу бергенде шимчедикчиниң күчүзүн улгаттырыптар кылдыр чаартып кылган, хемчээли 700-800 метр черден ужуп үнер база 800 метр хемчээлдиг черге хондуруп болур. Салгыннадыр болгаш чылыг бээр системаны чаарткан, одаар чүүл кудуп алыр немелде бакты тургусканының ачызында ужудуушкунну база бир шак иштинде узады уламчылап болур. Бо самолёт-биле Кызылдан ужуп үнгеш, Новосибирск, Барнаул, Кемерово, Иркутск, Томск хоорайларның кайы бирээзинге чедир кая-даа хонмайн ужудуп чедип болур арга база бар. Самолёттуң кайы хире бедик ужудуп чоруурун болгаш ооң дугаарын черде, диспетчер албанынче автоматиканың дузазы-биле дамчыдыптар кылып кааны база-ла чаа чүүл боор турар.

Тываның агаар делгемнеринге хөй чылдарда ужудуп каапкан дуржулгалыг ужудукчулар В. П. Шнипов, А. А. Кулешов, В. Е. Перов, А. А. Лапшаков бо самолёттарны Львов хоорайдан ужудуп эккелген. Львов биле Кызыл аразынга ужудуушкун барык 15 шак болган. Бо самолёттар-биле Тожуже, Саяногорскиже шенелде ужудуушкуннарны кылган. Ужударга эптиин, башкарарга таарымчалыын, агаар-бойдус даалдавазын ол шенелде ужудуушкуннар үезинде бадыткаан.

Авиаотрядтың удуртулгазы бо чаа самолёттарга ужудар экипажтарны четчелеп, оларны өөредип алыр талазы-биле хемчеглерни баш удур чоруткан. Маңаа ажылдаар экипажтар Архангельск хоорайга тускай белеткелди эрткен, а самолёттарны ажаап-тежээр инженерлер Москвага, Архангельскиге, Красноярскиге белеткелди эрткен.

Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа ийи ындыг самолёт немежир. Л.410 маркалыг 15 кижи олурар эрги самолёттар чоорту 19 кижи олурар чаа самолёттар-биле солуттунар. Апрель 1-ден эгелеп чаа самолёттар бирги пассажирлерни кабиназынга олурткаш, Кызыл-Мажалык, Шушенское, Саяногорск кайы сек дээш кылыйтып үнуптер.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: Л-410 УВПЭ дээр чаа самолёттар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СОРУК КИРБИШААН

Постоянный суурда 60 аал иштиг чурттаар бажыңның тудуу бо чылдың бирги чартынында доостур.

Дуржулгалыг тудугжу К. Б. Салчактың удурткан дашчылар бригадазы бажыңның ийиги чартыының дөрткү каъдын доозуп турар. Февраль айның эгезинде аңаа бызанчылар бригадазы, чоокку хүннерден эгелеп штукатур-малярлар ажылдап эгелээн. Тудугжулар Улуг Октябрьның 70 чылынга СЭКП ТК-ның Совет улуска Кыйгырыынга улам сорук кирген-нер.

Шеверлекчилер бажыңның бир, ийи дугаар подъездилеринде ажылдап турар. Штукатур-маляр ажылдарын база-ла ат-сураглыг бригадирлер Зинаида Салчаковна Салчак болгаш Галина Дмитрьевна Коляда удурткан коллективтер чорудуп турар.

Үстүнде адааныс шеверлекчилер бригадалары эп-найыралдыг. Оларның ээзэн үр чылда тудугга ажылдап келген кижилер тургузуп турар. Бо коллективте ажылдан үнер, кирер чорук чок. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдуруп, үениң негелдезин ёзугаар долу күш-биле ажылдаарын тудугжулар хүлээнгеп. Берген сөзүнге ээ болур дээш олар кызымак ажылдап турар. Оларның аразында ажыл шагы үзер, оралдаар кижилер чок. Чыл эгезинден бээр бызанчыларда чаңгыс хүннүң ажыл шагы үстүнгеп. Ол чорук кижээнгейден чыдып кагбаан, буруулуг кижи-биле шыңгыы чугааны чорудуп, хемчээн алган.

З. Салчактың, Г. Колядаының болгаш Х. Куулярның бригадалары юбилейлиг чылдың баштайгы ийи айларының планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Бо хүннерде база олар ажылдың темпизин кошкатпайн ажылдап турар.

Күрүне планын күүсэдиринге оларның аразында ажылдап турар мурнакчылар Мария Күжүгет, Койгун Күжүгет, Мария Доржу (З. С. Салчактың бригадазы), Наталья Донгак, Лариса Хертек (Г. Д. Коляданың бригадазы) болгаш өскелерге улуг үлүүн киирип турар.

Коллективтиң быжыг сагылга-чурумнуг болуп, эки ажылдаарынга удуртуп турар кижилерниң ролю улуг. Бо бригадаларның удуртукчулары З. С. Салчак, Г. Д. Коляда болгаш мастер А. Г. Бочиенкова ажылдакчыларга үлегерин көргүзүп, боттарынга шыңгыы негелделиг болуп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар.

С. САЛЧАК.
Ак-Довурак хоорай.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

МАГАДЫЛАЛ БАР

Совет улуска Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Кыйгырыын Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң үш дугаар хойжу бригаданың кежигүннери изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган.

Октябрьның идеалдары совет улустуң чаагай чоруунуң эрге-ажыктары дээш, Төрээн чурттуң чечектелиишкининиң эрге-ажыктары дээш, социализмниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш ажылдаарынче кыйгырып турар. Хойжулар ону ханы медереп, хойдан-на хураган дээш социалистиг чарышче кирген. Төрүүр хойлуг кыштагларда 2-ден 4 чедир сакманчыларны быжыглаан, Сиген, сула болгаш комбикормну үзүктелдирбейн турар.

М. Саднии, С. Бажааның, В. Хураган-оолдуң кыштагларында хой оолдаашкыны адакталган. Өске-даа малчыннарның малы онча-менди болуп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн төлептиг уткуур сорулга-биле бүгү күштү, арга-курлавырларны мөөңнээри негеттинип турар.

М. БЕЛЧЭЭ.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЕР

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш багай эвес көргүзүглерлиг ажылдап турар. Бо юбилейлиг чылда күрүнеге 200 тонна сүт дужаар планныг. Ийи айның планын ажыр күүсеткен. Март айда 15 тонна сүт дужаар планын бо хүннерде күүседир чеде берген.

Бүгү ажылды ферма эргелекчизи Владимир Дембирел билдилиг удуртуп турар. Силосту, чарбаны болгаш мал чеминге херегледдерни өске-даа продукцияны хумагалыг чарыгдап турар.

К. КОМБУ.

КОМСОМОЛЧУ ЧОЛААЧЫ

«Агроүлетпуртранстың» Чадаанада автобүдүрүлгезиниң комсомолчу чолаачызы Роман Куулярның «КамАЗ-5320» маркалыг кожуглуг автомашиназын кая-даа көрүп болур. Ол улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин дажып, Саян арты, Мөңгүн-Тайга, Кызыл, Тээли дээш четпес-ле чери чок. Ол ай, квартал планнарын ак сеткилдиг, харысалгалыг чорууу-биле ажыр күүседип келген.

Р. Куулар бо чылын комсомолдуң XX съездизинге эки түңнелдерлиг ужуражырын аазап, Октябрь революциязының 70 чылынга уткуштур чедир чедиишкинниг ажылдап, 630 кг кывар-чаар материалды, 3 дугуйну камнап алырын хүлээнген ажылдап турар.

О. СЮР-ООЛ.

БИЛИГЛЕРНИ—ЧОНГА

Кижилерниң угаан-бодалынга, сеткил-чүрээнге хамаарыштыр сөглээн сөстүң күжү улуг. Шүлүкчүнүң сөглээни-биле кижиниң күжүнүң полководчузу болур ол сөс ылаптыг, шын болгаш бүзүреничиг, ынчангаш ол сеткилге дээп, сорук киирип турар.

Лекторнуң сөзүн канчаар улам дээштиг болдурарыл, ону канчап күш-ажылчы коллективтерниң негелделеринче болгаш херегледеринче чоокшуладырыл, эде тургустунуушкунуң бедүүк эвес онзагай байдалдарында кижи бүрүзүнге чогуур туруштуг алырынга канчаар дузалаарыл — шак бо айтырыгларны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң VIII съездизиниң делегаттары чугаалажып турар. Ол съезд март 24-те Москвада, Кремльдиң Улуг ордузунда ажыттынган.

Президиумда—эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин, А. Н. Яковлев, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, сураглыг эртемденнер, партия, совет болгаш хөй-нийити организацияларының төлээлери.

Республиканың «Билиг» ниитилели бүдүн чартык миллион лекторларны болгаш активистерни каттыштырып турар. Ол санны партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш ниитилелдиң организацияларының сорулгаларының дугайында илеткел кылган республика ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы академик И. Ф. Образцов адаан, ындыг отрядты ол пропагандисчи улуг күш деп үнелээн. Эде тургустунуушкун талазы-биле партияның угланыышкынын деткиишкин, лекторлар аңаа идепкейлиг киржип, күжениишкинниг, чогаадыкчы ёзу-биле, бүрүн беримчелиг ажылдаарынче чүткүп турарын ол демдеглээн.

Ындыг-даа болза, ниитизи-биле лекция пропагандазы эде тургустунуушкунуң байдалынга ажылчы чоннуң медерелин, кижи факторун идепкейжидерин хевирлээринге ам-даа кошкак ажыглаттынып турар. Хөй-хөй билиглиг кижилерлиг болуп турар ССРЭ-ниң ЭА-ның Сибирь салбырының бодунуң девискээринге номчуп турар эртемденнери, чижээ, беш чыл дургузунда лекциялар тематиказын чаартпайн келгеннер. Оларның чугааларында мурнакчы бүдүрүлгеге дуржулга кошкак илереттинип турар, олар «Сибирь» программаның сорулгалары-биле, күш-ажылчы коллективтерниң практиктиг ажыл-херектери-биле багай харылзаалыг болуп турар.

Бөгүн, кажан чуртта ниитилелдиң мөзү-шынар арыглаашкынын дээп, социал чөптүг чорук дээш демисел чоруп турда, лекторнуң сөзү активчи болгаш дээштиг болур ужурлуг. Ынчалза-даа шынныг чорук, эрес-дидим болгаш чидиг чорук лекторларга бо-ла четпейн баарлаар.

Лекторнуң сөзү демиселжир хүлээлгелиг. Партияның шиитпирлерин пропагандалаарын, бүзүрээн кижилерниң хамааты туружун хевирлээриниң эргежок чугулазының дугайында, чоннуң идейлиг, мөзү-шынар кижизидилгезин дээш оларның харысалгазының дугайында хөй-хөй делегаттар чугаалааннар. (СЭТА).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

● **КЕМЕРОВО.** Кузбасста «Ударник полей» колхоз мал чеминге ажыглаар рапс культураның үрезининден үс бүдүрер заводту бодунга тудуп алган. Завод эрткен чылдың күзүнүнде ажаап алдынган рапсты дөгерезин ажылдап кылырын доосказ. Колхоз чүгле кол продукция — рапс үзүн хөйнү бүдүрген эвес, мал чеминге холуур хоолулуг чемнерни база четчир хемчээлге бүдүрүп алган. Рапс үзү кылганындан артканы концентраттарны өске чемнерге холааш саар инектерни чемгерип кыштаан. Колхозтуң бүгү саар инектериниң сүдү мурнуунда чылдарда турганынга деңнээрге бүдүн чартык катап көвүдээн.

Кылып алганы рапс үзүн Кемерово хоорайда химпродуктулар заводунга саткан. Ол завод оон бедик шынарлыг доозуларны, будуктарны кылып турар.

Улуг эвес хемчээлдиг рапс заводун тударынга колхозтуң үндүрген чарыгдалдары баштайгы чылдан эгелээш-ле ындыг ядылыг дуглаттынып эгелээн.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1987 чылдың март 25. № 93 Москва хоорай.

Шуут шериг албаны эрттирер хуусаазы төнген шериг албанныгларны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинден курлавырже халаар болгаш 1987 чылдың апрель-июньда шуут шериг албанынга хамаатыларны келдирер дугайында

ССРЭ-ниң «Бүгү-ниити шериг хүлээлгезиниң дугайында» Хоойлузун ёзугаар **дужаарым болза:**

1. Шуут шериг албаны эрттирериниң доктааттынган хуусаалары төнген хуусаалыг шериг албанының шериг хүлээлгелиглерин Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шериглерниң хүрээлеңинден 1987 чылдың апрель-июньда курлавырже халаар.
2. Бо дужаалдың 1-ги пунктузунда айыттынган шериг албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр келдириишкин хүнүнге чедир 18 харлаан, шуут шериг албанынга келдирерин соңгаарладыр эргези чок хамаатыларны, ол ышкаш келдириишкинден соңгаарлаткан эргези төнген оон улуг назылыг хамаатыларны 1987 чылдың апрель-июньда Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шеригге шуут шериг албанынче келдиртир.
3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге номчуур.

ССРЭ-ниң камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы С. СОКОЛОВ.

ДАРЫЙ ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧҮЛ?

Малдың чаш төлүн камгалап алыр болгаш малчыннар кыштаглаашкынны канчаар эрттирип турарының дугайында рейдини Өвүр районнуң «Торгалыг» болгаш «Ак-Чыраа» совхозтарының малчын коданнарынга чоруткан. Ам ооң түңнелин таныштырып көрээли.

Агаар-бойдустуң байдалын өөренип көргеш, районнуң партия, совет органнары совхозтарның чамдык коданнарынга хойнуң массалыг оолдаашкынын март төнчүзүнде чорударын шиитпирлээн. Ам дээрезинде хой ийилеп, чаңгыстап төрүп эгелээн. Малчын кыштаг бүрүзү аңаа белеткелди чорудуп келген. Оларның чамдызы-биле таныжарга мындыг.

«Торгалыг» совхозта 18 муң ажыг хой оолдаар ужурлуг. Ам дээрезинде үш муң ажыг хой оолдаан. Чаш мал онча-менди.

Кара-Тал хойжу бригадазының төвүнде чурттап орар Алдын-Херел Донгакович Санчының байдалы эки. Кыштаг мал чеми-биле бүрүн хандыртынган. Кажааның иштин кургаг, арыг-силиг. Төрүттүнген хураганнарны аңгы тудары-биле клеткаларны бөлүк-бөлүктеп үскүлеп каан. Ам дээрезинде коданда он ажыг хой төрээн. Оларның чаш төлү онча-менди. Сакманчылап ажылдаары-биле келир улусту кадарчылар манап орар.

Ам дээрезинде малчыда байдал дүвүреңчиг эвес. Хойларның деңгели эки. Сиген болгаш комбикорм бүрүн дужуртүнген. Сугну доктаамал сөөртүп турар. Чолаачы сугну эккеп кудуп бээрге, аңаа малчын талонну үзүп бээр. Ол болза чолаачыларның-даа, малчыннарның-даа бот-орулга-чарылгаже киргенин херечилеп турар.

Эрткен чылын малчын чүс башка онаапттыр чүс хураганны алгаш, бир баштан 2 кг 300 грамм дүктү кыргып алган. Чыл түңнели-биле алырга, 1000 ажыг рубльди алган. Бо юбилейлиг чылда оон-даа эки ажылдаарын бедиткен социалистиг хүлээлгезинде айыткан.

Совхоз малчынны тускай ажылдап кедер идик-хеп-биле хандырган. Витаминниг холуксаалыг чемнер болгаш дүй-шаанда дужуртүнген.

Кара-Талдың хойжу бригадазында кызыл-булуң бар. Ооң иштин тус черниң байдалы биле таарыштыр дериттинген. Ынчалза-даа чедир кылдынмаан ажылдарны чок деп болбас.

Бригада төвүнде чунар-бажыңның крышазы самдар. Хаңаларының аразындан дээр кыланайнып көстүп турар. Хар чагган соонда аңаа чаңгыс-даа малчын чунуп көрбээн. Ону одаар ыяш дужуртүнмээн. Хөмүр орнунга көржең одап турары камналгалыг-болбайн аан. Ынчалза-даа шоолуг чылыг бербес. Чайгы үеде чаъс чагган соонда дамдылаарга хананың малгажы өлге ылчыраан барып дүшкен. Ол черлери малгаштап чугайлаттынмаан.

Чүге автолавка ховар кээп турарыл деп айтырыгга чолаачылар райпо баштаар чери бистерге бир айда чүгле 200 литр бензин бээр-дир дээш дужунге-даа какпас деп малчыннар чугаалап орар.

«Шынның» рейдизи

Шынап-ла ийи чүс литр бензин-биле кая чедерил? Кышкы үеде бензин хөй үнер деп чүвени чолаачы эвес-даа кижи болза, билир болгай. Өвүр районнуң райпо баштаар чери бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин үе негеп келген.

Даш-оол Сундуевич Кыргыс «Торгалыг» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи. Малчынның кышка белеткели эки. Сиген болгаш комбикорм бүрүн дужуртүнген. Малдың күш-шыдалы шыырак.

Эрткен чылын чүс хойдан чүс хураганны ап, дүк планын ажыр күүсеткен. Бо чылын база-ла эки көргүзүглерни чедип алыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Бо хүннерде ооң кодаңында 200 хире хой оолдаан. Хораан чүве чок. Шупту онча-менди.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле улуг рольду сакманчы Чочагай Кыргыс бодунуң холунда алган. Комсомолчу кыс эрткен чылын Торгалыг ортумак школазын доосказ, бир чыл иштинде мал ажылынга ажылдааш, дээди өөредилге чедип алырынга белеткенип турар.

Ынчангаш Чочагай Кыргыс хураган бүрүзүн 20 кг-дан өрү деңзилиг кылдыр азыраш, төрээн совхозунга хүлээдип бээрин хүлээнген ажылдап турар.

«Ак-Чыраа» совхозта 13 хойжу коданның сезин төрүүр кодан. Чоокта чаа аныяк хойжу Александр Натпит-оолдуң аалында коданның байдалы-биле таныштывыс. Ында чүс дөртен ажыг хой оолдаан. Хураганнары база онча-менди. Хураган азыраары-биле Маадыр-ие сакманчылап келген. Ооң адын Мая Натпит-ооловна Даваа дээр. Ол боду пенсияже үне берзе-даа, хой ажылынга өөренип калганы-биле сакманчылап ажылдаар чаңчылын черле кагбаан. Бодунда быжыглаан хураганнарын чемгерип, адаан кургаглап, тотпайн барганнарын эмискиктеп турар. Малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле ажыл ук коданда эки чоруп турарын демдеглевес аргажок.

Аныяк малчыннар Ираида, Александр Натпит-оолдар олла кыштагга олургаш элээн үр апарган. Мооң мурнунда олар Тес-Хем районнуң «О-Шынаа» совхозтуң малчыннары боор турган. Кажан «Ак-Чыраа» совхозун тургузупкан соонда, оларны ол-ла кодан хою-биле «Ак-Чыраа» совхозунче шилчиткен. Ындыг таварылгада малчын кижилерниң күш-ажылчы стажы хевээр артар ужурлуг. Ол стажы дээш совхоз төлээр турбуже, малчыннарга төлевээн. Чүге төлевээн силер деп айтырыгга совхозтуң улуг экономизи Май-оол Тумат РАУК-түң улуг экономизи төлеп бербес деп айтыышкынын берген чүве дээр.

Ол-ла айтырыгны малчыннар Иван Кыргыс, Лида Санчыт, Сарыг-кыс Бичет, Бюро Базыр-оол олар база тургускан. РАУК даргалары, кол экономизи бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин малчыннар манап орар.

«Ак-Чыраа» совхозтуң девискээри шоолуг улуг эвес. Ында ниитизи-биле 437 кижи чурттап, ажылдап турар. Оларның кадыын камгалаары-биле ында чаңгыс-ла эмчи сестразы быжыглаттынган. Район төвүнден чүс ажыг километр черде чурттап, ажылдап турар улуска кандыг-даа озал-ондак болур, аарыыр-даа таварылга турар. Чаңгыс сестрадан өске аңаа дуза чедириптер эмчи, фельдшер-даа чок. А улус аарый бээр болза бюллетень бижиир фельдшер чок. Ооң ужурунда аарыг кижилер Торгалыг азы Хандагайты баар ужурга таваржыр.

Тус черге бюллетень бижиир фельдшер тургузарын Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу дарый шиитпирлээр үези келбээн бе? Кижи саны чедиишпес дээш сылдап орбайн, кыдыг-кызыгаар черде чурттап олурар кижилерниң байдалын өөренип көөр боор дээрзинге бүзүреп артывыс.

Ырак-узак черде турар совхозтуң малчыннарынга автолавка ында-хаая келир. Ол келирде чүгле шай, тааны, сереңги сөөртүп алыр. А малчыннарның херегләэн чүүлдерин эккелбес дугайында хомудалдар хөй. Автолавка чолаачызы С. Хүлер-оол боду Чаа-Суурда чурттап турар. Ол малчыннарны айда чүгле 2 катап эргип турары хараадаңчыг. Бо талазы-биле Өвүр райпозунуң баштаар чери кандыг хемчег алыр ирги?

Рейд кежигүннери:
В. ДОНГАК, Торгалыг кодээ Совединиң күүском даргазы.
Ч. КУУЛАР, «Ак-Чыраа» совхозтуң зоотехниги.
У. ДӨМҮР-ООЛ, профобльчөвүлелдиң килдис эргелекчизи.
М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ, «Шын» солунуң корр.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: кадрлар айтырыы

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ...

Партияның XXVII съездизиниң, ылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кадрларны шын шилип алыр болгаш оларны ажылга таарыштыр сайгара тургузар, өөредир болгаш кижизидер, бедик ээ-харысалгалыг болур чорукка чаңчыктырар талазы-биле ажыл районнуң партия организацияларында эгелээн.

Кадрлар айтырыглары черле ынчаш моон мурнунда-даа бистиң ажылывыска кол черни ээлеп турган. Ынчалза-даа ону эчизинге чедир шиитпирлевейн турган таварылгалар хөй. Ылаңгыя даандырган ажылынга ээ-харысалга чок болуп, хүлээндирген участогун сандараткан удуртукчуларга, корум-чурум үрээн коммунистерге чымчак болуп, шыңгыы партийжи үнелелди партия организациялары бербейн турган. Ооң ужурунда бот-харысалга кошкак, чүвени эки чедир угаап билбес кижилер аңаа амдажып, чогуур түңнел үндүрбейн баар чүүлдер тургулаан.

Чижээлээрге, моон мурнунда янзы-бүрү удуртур ажылга ажылдап турган коммунистер Х. Ч. Сарыглар, К. Б. Монгуш, К. Б. Саая, К.-С. М. Бойду, О. Ч. Монгуш, М. Т. Күжүгет олардан коммунист эш-өөрү чөптүг негелдени тургузуп турза-даа, оон чогуур түңнел үндүрбейн, частырыгларны катап кылгылааш, ажылындан дүжүртүп, партия талазы-биле эң шыңгыы хемчеглерге онаашкан. Бо ады үнген коммунистерниң мындыг саңдаргай байдалга четкениниң чылдагааны — арын-нүүрүн арагага орнааны.

Партия, чазактың, ап чорудуп турар хемчеглерин тооп көрбес, ону күүсетпес, сагывас, бодамча чок чорук шак мындыг буураашкыннарга чедирип болур дээрзин үстүнде чижектер херечилеп турар.

«Боду ушкан оол ыглавас» деп хөөн чазамыктаарының орнунга «Чонун дыңнаар, хөйүн хүндүлээр» деп дорт чагып сөглээн чоннуң үлегер чугаазын күүседип чоралды кадрларга мөзү-дүр.

Партия организацияларында партийжи сагылга-чуруму, харысалганы быжыглаар дээш чамдык ажылдарны база чорудуп турар. Кадрларның бот-идепкейин көдүрер сорулга-биле партия организацияларында кадрлар-биле хууда беседаларны баш бурунгаар көрүп каан планнаашкын ёзугаар эрттирип турар. Хууда беседа үезинде колдуунда улус ажылагыйында янзы-бүрү кадрларын дүргедээшкиниң, эде тургустунуушкунуң оруунче киирериниче кичээнгей салып турар бис.

Бедик харысалгалыг болур чоруктуң база бир бызразы болза, коммунистерниң болгаш кадрларның отчёттарын дыңнап, оларга шын характеристика бээри болур. Бо ажыл республиканың өске-даа партия эге организацияларында ышкаш, бисте база нептереп бар чыдар. «Мээң ажыл-агыйымда, амыдырал-чурталгамда чедер-четпестерни бирден-бирээ чокка эш хуу ёзу-биле партия хуралынга сайгарып берип, мээң дугайымда шынчы ёзу-биле берген характеристиканың дээш коммунистерге, эш-өөрге, коллективтерге четтирдим. Моон соңгаар мээң адымга болган шүгүмчүлелдиг сүмелериңерни эдер дээш ажылдаар мен» — дээн ышкаш коммунистерниң түңнел сөстери сөөлгү үеде партия хуралдарынга дыңналып турар апарган. Чүгле эрткен 1986 чылда 200 ажыг коммунистерниң отчёттарын хуралдарга, партия райкомунуң бюрозунга, пленумнарынга дыңнап, сайгарып иугаалашкаш, оларның ажылында чедер-четпестерни айыткаш, сорулгаларны тодараткан.

Удуртукчу кадрларның ажылын хынап көөрүнүң болгаш оларга дуза чедирериниң эки хевири аттестация болур. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда азы эрткен бир чыл иштинде партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң эгелээшкини-биле Советтер ажылдакчыларының, кадык камгалал болгаш улус чырыдышкынының удуртукчуларының, административтиг органнар ажылдакчыларының аттестациязын эрттирип, ажылдакчы кижи бүрүзүнге ооң ажылының стилиниң болгаш методунуң дугайында тускай сайгарылгаларны кылып, чогуур үнелелди оларга берген.

Районда эде тургустунуушкунуң негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар күзелдиг, ажылдың кандыг-бир онза дидим хевирлерин дилеп тып алыксаар удуртукчу кадрлар тыптып кээп турары өөрүнчүг. Ындыгларга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. Т. Комаровту, «Барлык» совхозтуң профком даргазы А. С. Мөөктээрни, КМК-1-ниң начальниги А. М. Маркс-оолду, Хендерлең көдээ Советиниң даргазы Д. Х. Сержинни болгаш партия кежигүнү эвес эштерден АК КМК-741-ниң начальниги Д. К. Хомушкуну, Бижиктиг-Хаяның хойжу бригадазының бригадири С. С. Чакынны адап болур.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар кадрлар шимчээшкинин демократтыг ёзу-биле бүгү талалыг өөренип көрүп турар бис. Ооң баштайгы чижээнге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудник директорунга кээп ажылдаар күзелдиг тускай эртемниг кижилерни дилеп, республика солуннарын дамчыштыр конкурс чарлаан. Ам бо хүннерде үш кижи шилиттинген. Оларның кайызы рудник директору болурун ажылчыннар чажыт бадылаашкын-биле шилип алган. Ооң түңнелинде рудниктиң директорунга Н. Д. Иванов болган. Ындыг чижектиг кадрларны демократтыг эгелээшкин-биле шилип алыр чорукту чон аразынга улам-на калбартыр сорулгалыг бис.

Кадрларны ажылга шын шилип алыышкынны база партийжи сагылга-чурум үрээн, албан-дужаалын соора ажыглаан удуртукчуларны сойгалап, чонга чарлыг, хөйге билдингир болдурары-биле оларны районнуң «Хемчиктиң сылдызы», «За асбест» деп хөй тиражтыг солуннарының арыннарынга үргүлчү чырыдарын уламчылаар бис.

Партия организациязын коллективтиң политиктиг өзээ болдурар ажыл бисте ырак чета четпес тургустунган. Дыка хөй партия организациялары ам-даа шиитпирлиг ажылдавайн турар. Бисте ажыл-агый удуртукчуларының аайындан үнмейн турар партия секретарьлары ам-даа бар. Чамдыкта партия хуралдарынга түрмек, эгар айтырыглар чугаалажып, шиитпирлеттинмейн турар перспективтиг айтырыгларже ханылавайн, бүдүрүлгениң бар курлавырларын илеретпейн турар.

Ооң уржуундан чамдык коммунистер ам-даа чалгаашпышпең, бот-идепкей, чаа чүүлдерге сундулал чок хевээр. Ол-ла чылдагааннар-биле «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарда, Кызыл-Мажалыктың септелге-техниктиг бүдүрүлгезинде, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, № 3 орук-септелге тудуг участогунда партия организациялары коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларын күүседирде аңаа партийжи удуртулганы чедир хандырып шыдавайн турар. Бо болгаш өске-даа партия эге организацияларының эки ажылдап шыдавайн турарының бир чылдагааны болза, партия райкомунуң килдистериниң талазындан оларга өй шаанда чогумчалыг дуза чедирбейн турарында деп бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле билинзе артык эвес.

Эде тургустунуушкун болгаш кадрлар айтырыгларын чедимчелиг шиитпирлээр сорулга-биле районнуң партия организациязы эки чүүлдерни быжыглап, нептередип, чаа ёзу-биле ажылдаар сорулганы мурнунда салып алган.

Д. СААЯ,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур күш-ажылчы чарыш республиканың ажыл-ишчилериниң аразында калбарган.

Таңды районда Тываның күрүнениң көдээ ажыл-агый дужулга станциязында машина-трактор мастерскаязының кывар чүүл аппаратуразының слесары Михаил Петрович Хайнатский социалистиг чарыштың доктаамал тиилекчизи боор ажылдап турар. Ол көдээ ажыл-агыйның техника септелгезинге ажылдааш хүн нормазын 130-140 хууга боттандырып турган. Ол кандыг-даа берге чагыгларны хуусаазында шынарлыг кылдыр кылып бээр, бодунуң мергежилин эки билир кижилерниң бирээзи.

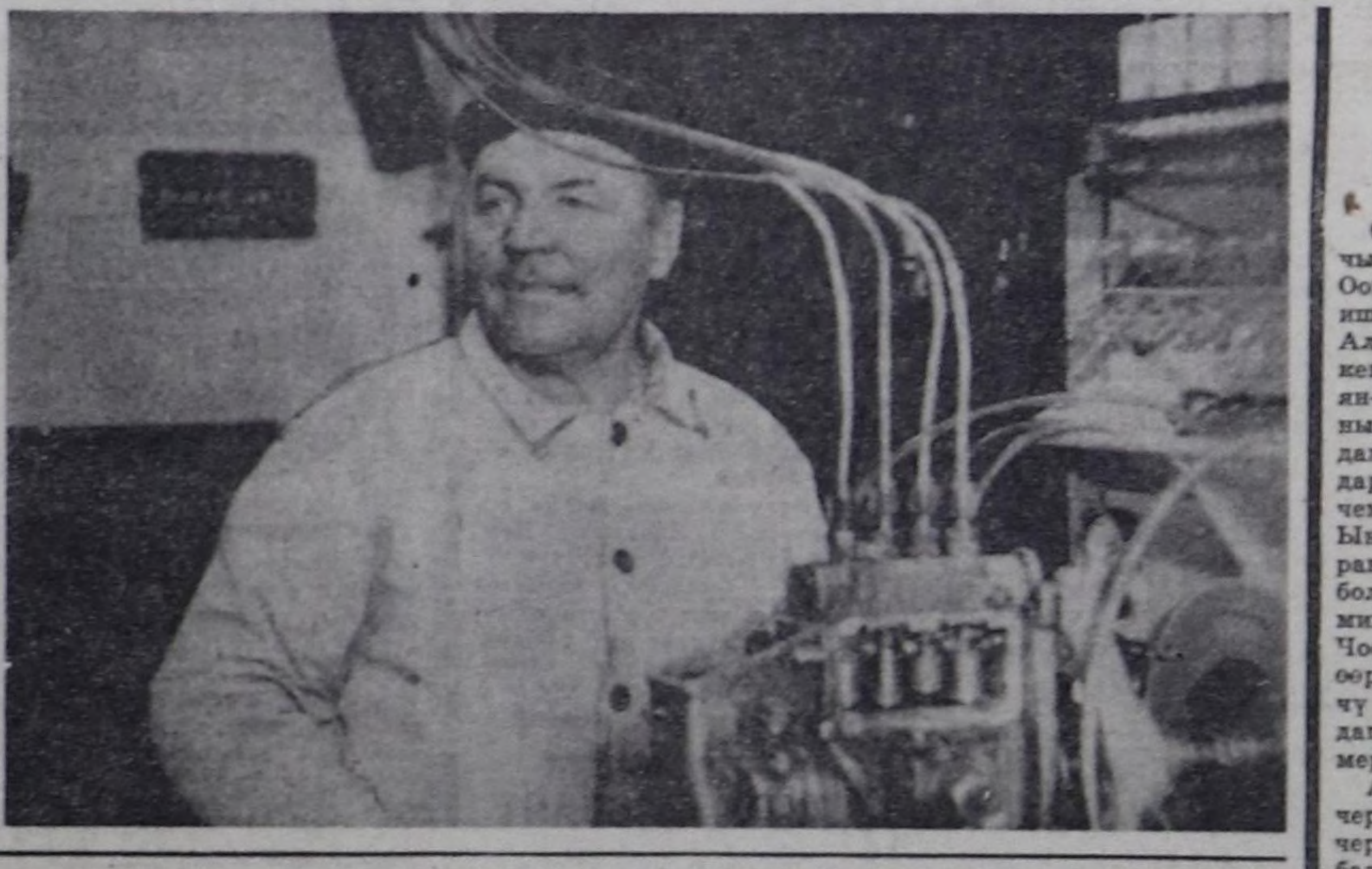

ЧУРУКТА: кывар чүүл аппаратуразының слесары М. Хайнатский.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ДИЛЕВИШААН

Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыында социалистиг чарышты бүгү талалыг калбартырының чугулазын демдеглээн. Ооң-биле Бай-Хаакта раймагтың ажылдакчылары бүрүн танышкан, боттарынга шыңгыы түңнелди үндүрүп турар. Кыйгырыгның «Ажыл шагын — ажылга» деп девизин садыгжылар удуртулга болдурган. Чарыштың эге базымынче олар кирипкен болду. Садыгның ажылдар шагын эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 19 шакка чедир ажылдаар кылдыр эде көрген. Раймаг эргелекчизи В. Я. Силинаның удурткан садыгжыларның ажылы-биле танышкаш, эрткен чылда болгаш бо чылда-даа багай эвес көргүзүглер-биле ажылдап турарын билип алдывыс. Эрткен чылын коллектив бараан саарылгазының планын 101,2 хуу күүсеткен. Бо чылдың январьда 60 муң рубльдиң барааның сайгарып садарын 64 муңга чедирген. Февральда планын 112,5 хуу боттандырган.

Хандырылганың бир чугула аргазы — үнүүшкүннүг садыглаашкынны доктаамал организастаары. Малчыннар хуралдары болгаш өске-даа хүннерде үнүүшкүннерни садыгжылар кылып турар. Февраль 23, Март 8 хүннеринде садып алыкчыларга саваланы хөй янзы бараанннарны белеткээш, саткаяны эргелекчи Валентина Яковлевна чугаалап орду.

Раймагка кире бээрге, делгирлерде барааннарны салганы көрүштүг, өртектери тодаргай. Санитарлыг байдалы чонга таарымчалыг. Пөс-таавы талазында садыг шугумунга үр чылдарда ажылдаан Г. В. Афанасьева, З. Е. Петрова олар ажылдап турар. Коллектив Улуг Октябрьның юбилейлиг чылында чоннуң хереглелдерин мурнукузундан-даа артык долу хандырар сорулганы салган ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: раймагтың мурнакчы садыгжылары Г. В. Афанасьева биле З. Е. Петрова олар ажыл үезинде.

И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

Янзы-бүрү мергежилдиң кижилери

КҮЗЕЛИ ЁЗУГААР

Ол шагдан бээр даараныкчы болурун күзеп чораан. Ооң күзелин өг-бүлезиниң ишти деткээн. 1962 чылда Александра Баян-Далай өскен чурту Кызыл-Суглуг Баян-Колдан Кызылдың даараныглга фабриказынга ажылдап келген. Баштайгы чылдарда мастер-быжыкчының чемезин дыңнап-даа турган. Ынчалзажок ол аңаа ундаравайн, харын кичээнгейлиг болуп, бодунуң буруузун миинип, хүлээп алыр турган. Чоорту ажылынга чаңчыгып, өөрүнүң арга-сүмезин үргүлчү айтырып, кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде, мергежилинге шуудаан.

Амыдырал кижини чаңгыс черге тургузар эвес. Бир-ле черге эккээр таварылгалар база турар. Шак ынчаар 1966 чылда Александра Ховалыговнаны өг-бүлезиниң аайы-биле Өвүрде чоннуң амыдырал хандырылга эргелелинге эккелген. Чаа черге ол ажылынга улам дадыгышкынны алган. Харында аңаа аныяктарны өөредир даалга база берген. Даараныкчының өөреткен аныяктары хөй. Светлана Ондар, Ольга Күр-Базыр, быжыкчы Саня Монгуш болгаш өске-даа он-он аныяктар аңаа четтиргенин илередип чоруурлар.

Кандыг-даа мергежилдиң кижилери амгы үеде билиин бедитпеске, ажылынга чаа чүүлдер көзүлбейн баар. А. Баян-Далай ону ханы өөренип көрүп, ажылы-биле чергелештир билиин бедидерин утпайн чоруур. Ол Казаньга бир ай хуусаалыг быжыкчылар курузун доозуп алган. Оон даараныкчыдан быжыкчыже шилчип ажылдаан. Чагыкчының сүмелээнин барымдаалап хепти быжар. Быжыкчы-мастер даараныкчыга хүлээдир. Ол хүлээткен ажылын төнчүзүнге чедир хайгаараары черле албан. Ынчалбас болза, кандыг-бир тигни даарап кээрге, таарымча чок чүүлдер-даа тыптып келир. Ынчангаш быжыкчы даараныкчылар-биле тенчү продукцияга чедир сүмележип, харылзажыры чугула. Ол бүгүнү А. Баян-Далай эки билир.

Шынап-ла, күзел-чүткүл, турда, мергежилин улам байлакшыдары-даа белен. Александра Ховалыговна 1984 чылда эр болгаш херээжен улуска бөрттер даараар, быжар түр курсту база дооскан. Ол аныяктарга үлегерлиг диртип, комбинатта хүндүлел самбыразында мурнакчыларның аразында кирген.

М. МАДОН.

Өвүр району.

БОДУНУУНДАН АРТЫК

Күрүне болгаш кооперация садыынга хыналда, контрольду колдуунда бухгалтерия чорудар. Ооң кадрлары хөй. Оларның аразындан бухгалтер кижи чугула черни ээлээр. Чүге дээрге отчёт-учёттуг кадрларны ол хайгаарар, контрольга тудар апаар.

Кооперация шугумунга үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап чорууурлар эвээш эвес. Ындыгларының бирээзинге райпонуң кол бухгалтери З. М. Майдырны хамаарыштырып болур. Ол кооперацияның өнчү-хөреңгизин камгалаар талазы-биле бичеэвес үлүүн киирип чоруур. Тес-Хем райпозунда аныяк бухгалтерлерге ол үргүлчү дузалажыр, арга-сүмезин бээр.

Сандаргай учёт-отчёттуг бухгалтерия дээрге кадрларның хамаарышкан участогунга кошкак ажылының херечизи болур. Ынчангаш бүгү ажыл-агыйның бухгалтерлери ажылынга харысалгалыг болуруп үе негеп турар. Ниитиниң өнчүзүн бодунуундан артык карактап, хумагалзары черле чугула.

В. БЮРБЮ.

ТОДАРГАЙ АЖЫЛДААР

Чуртта чоруп турар эде тургустунуушкун херээнге херээженнер чөвүлелдериниң ролюн Бүгү-эвилел конференциязынга тодараткан. Республиканың херээженнер активинге ооң түңнелдерин болгаш сорулгаларны чугаалашкан. Аңаа илеткелди республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Л. Ондар кылган. Чурттап турар чер аайы-биле ажыл, садыг, медицина хандырылгазы, социалистиг чарыш, школа реформазын амыдыралга боттандырары, аныяктарның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгези, чоннуң дыштанылгазы, чагайжыдылга дээн ышкаш кол-кол айтырыгларны чөвүлелдер кичээнгейге алган. Барыын-Хемчик, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин районнарның, Кызыл хоорайның чамдык чөвүлелдери бүдүрүлге ажылынче ханылап кирип, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургузарының дугайында айтырыгны шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турарлар.

Ынчалза-даа чамдык херээженнер чөвүлелдери эрги аргалардан уштунуп чадап, ужур эдертип ажылдап турарын актив хуралынга шүгүмчүлээн. Шеми, Хөндергей, Шивилиг, Чкаловка, Кундустуг суурларда чөвүлелдер ажылын чаарты тургуспайн турар. Малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер, мал ажылын механизастаар ажылче олар кошкак кичээнгей салып турар. Чунар-бажыңнар чок болуп турар. Саанчыларның, хойжуларның уругларын ясли-садка тургузары болдунмайн турар. Партия, совет органнарның мурнунга бо айтырыгларны олар дидими-биле тургуспайн турар.

Херээженнерни ажылга тургузар, арагалаар, арага кылыр, күш-ажылчы эвес орулгалар-биле амыдырап турар ийи-чаңгыс кижилер-биле кижизидилге ажылын күштелдирер, берге өг-бүлелер-биле беседа кылыр ажылдарны чамдык херээженнер чөвүлелдери чугулага көрбейн турар. Ам-даа ээриктер сергедир черге хонуп турар херээженнер таваржып турар. Кыс уруглар аразында каржы аажы-чаңныг, улуг өртектиг хеп кедиксээр, моральга дүүшпес аажылаашкыннарны кылып турарлар бары школаның, культура болгаш милиция ажылдакчыларының, херээженнер чөвүлелдериниң дем чок ажылын херечилеп турар. Аныяктарны өг-бүлеге белеткээринче сагыш салыры негеттинип турар. Долу эвес өг-бүлелер-биле ажылче кичээнгейни углаары чугула болуп турар. Хөй уруглар лыг өг-бүлелерни, кырып назылаан кижилерни шефке ап, оларның бажыңга ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары күзенчиг.

Ие-чаштың кадыы, эргелери соңгаарлаттынмас хемчеглерни алырын негеп турары чугаажок. Амгы үеде чаштарның чүгле 56,2 хуузу уруглар садтарында тургустунган. Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Таңды районнарда уругларның аарыыр, хоразар чоруу эвээжевейн турар.

Октябрь революциязының 70 чыл оюнуң чылында күш-ажылчы болгаш хөй-нинити идепкейни көдүрүп, чаа ёзу-биле ажылдаарын чөвүлелдер хүлээнип турар. Хуралга арга-дуржулга солчулгазы болган. Эрзин районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Б. Ч. Аңчы микрорайон аайы-биле ажылды канчаар тургусканын чугаалаан. Чурттап турар чер аайы-биле бүдүрүлге удуртукчуларын, депутаттарны хөй-ниити чөвүлелинче киириштирип турар. Сес кижиден тургустунган микрорайон чөвүлелиниң даргазынга партия организациязының секретарын азы ооң оралакчызын, чон мурнунга хүндүткелдиг кижини соңгуп ап турар. Хөй-ниити организацияларының ажылын дүүштүрер, аныяктар-биле ажылды экижидер болгаш кем-херек үүлгедиглери-биле баш бурунгаар демисежир сорулга-биле микрорайон чөвүлелдерин, оларга методиктиг дуза көргүзер район чөвүлелин база тургускан. Кижизидилге, культура-массалыг болгаш чагайжыдылга ажылы чорудар секцияларны база организастаан. Каттышкан рейдилерни кааш удаа чоруткан.

Тудугга ажылдап турар херээженнерниң ажылын чиигедир, биче механизацияны ажыглаар талазы-биле чамдык хемчеглер кылдынганын ында чөвүлелдиң даргазы А. В. Кудоярова демдеглээн. Ийи ниити чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин дооскан. Тудугжуларның хандырылгазында ам-даа четпестер барын ол айыткан. Дүъштеки үеде столоваяларда оочур улуг, чемниң шынары база эки эвес болур.

Шериг кезээнде херээженнер чөвүлели өг-бүле дыштанылгазын организастаарын чедип алган. Өг-бүле эки болза, солдаттың, офицерниң сагыш-сеткили, хөөнү эки болур. Үлегерлиглерге турасказткан кежээлерни эрттирип, солдаттарның аваларынче чагааларны бижип турар. Чөвүлел чечектерни тарып, арыг-шеверни тудуп турар. Шериг өг-бүлелерниң уруглары-биле ажыл база эки. Г. И. Троякова бодунуң арга-дуржулгазын таныштырган.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң херээженнер ортузунда ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи У. Г. Хаптыр-оол, Көк-Хаак суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Т. С. Сүгдер-оол уругларга четчир санныг ясли-садтарны тударын дарый өөренип көөрүн онзалап демдеглээннер. Сүт кухняларны чүгле район төптеринде бар, ында безин чемниң шынары куду болуп турар.

Хостуг үени организастаарынга, арагалаар, брага хайындырар кижилер-биле кижизидилге ажылын милиция ажылдакчылары-биле калы комсомол, херээженнер чөвүлелдери чорудар ужурлуг деп, ИХМ-ниң оралакчы министри В. И. Лукашов демдеглеп, чамдык фактыларга доктааган.

Хөй уруглар лыг өг-бүлелерниң хандырылгазын кичээнгейге алыры чугула дээрзин партияның, күш-ажылдың болгаш херээженнер шимчээшкининиң хоочуну Х. А. Тока-Анчымаа демдеглээн. Оларга көрдүнген чиигелделерни боттандырып турарын контрольдаары чугула. Уругларның аарып турары ногаа, сүт аймаан эвээш хереглеп турарында. Көдээ черлерге уруглар албан черлериниң тудуун дүргедедири чугула болуп турар. Он беш харга чедир назылыглар чурттакчы чоннуң 37,6 хуузу болганда, бо айтырыг кол болуп артардаа. Өг-бүлени быжыглаарын, ийи-чаңгыс ажы-төлүнче сагыш салбас кижилер-биле тускайлаң ажылдаарын чөвүлелдер чедип алыр ужурлуг.

А. ХОВАЛЫГ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

Нарынның участок эмнелгезиниң бөлүк сестралары болгаш фельдшерлери редакцияже чагаа бижээн. Ооң кол утказы мындыг. «Мурнуку чылдарда, 1986 чылдың сентябрьга чедир аарыг улуска чалалгаларга барып турганывыс дээш 6 шакка төлеп берип турган. А ол-ла чылдың октябрь 1-ден эгелеп төлевестей берген. Суурда дүрген дуза чедирериниң станциязы чок болганда, боттарывыс дүн-хүн, кыш-чай дивес чадаг кылаштажыптар улус бис. Ылаңгыя кышкы үеде хондур чыгыы кылаштаары берге. Суурнуң чурттакчыларының саны ийи муң ажып турар. Суур база улуг. Машина бар-даа болза, чүгле ыраккы малчыннарже үнер, ам ол шуут үрелик.

Бир эвес биске ону төлевес болза, дүрген дуза чедирериниң станциязын тургузуп бээри кандыгыл?»

В. ШАЛМИНА,
С. МАНГАР,
Л. АРАКЧАА,
болгаш өскелер-даа.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы О. К. Ондарның ат салганы харыы редакцияга келген. Ында бижип турары болза:

«Нарын суурнуң чурттакчы чонунга медицинаның соңгаарлаттынмас дүрген дузазын чедирериниң чалалгаларынга барып, медицина ажылдакчыларының ажылдааныың төлевирин херек кырында ажылдаан үезин барымдаалап төлээр.

Суурда чурттакчы чоннуң саны эвээш болуп турарының ужурундан дүрген дуза чедирериниң станциязын аңаа ажыдары көрдүнмейн турар».

КӨВҮРҮГЛЕР ЧҮГЕ ШЫДАШПАЙН ТУРАРЫЛ?

ЫНДЫГ КӨВҮРҮГЛЕР ТУДАРЫНГА КҮРҮНЕНИҢ ХӨЙ АКША-ХӨРЕҢГИЗИН ҮНДҮРГЕН АЖЫЫ БАР БЕ?

Бай-Хаак—Хову-Аксы аразының оруунга Элегес хемни кежир туткан көвүрүг үрдаа болбайн барып дүшкен. Чадаана хоорайның чанында улуг көвүрүг 1985 чылда барып дүшту. Эрзин районда Тес хемни кежир көвүрүгнү тудуп турда, ооң демир чагыларының бирээзин суг чуүй шаап аппарган. Ол хиреде-ле ындыг дош бадар хемнерге ханы чагылар тургуспаанда көвүрүг тудары хоруглуг деп чүвени биле тура-ла туттуруп кагды. Ол эрткен чазын муң-не ажырбаан. Эрткен чазын хар бо чылдыындан эвээш, хемниң суу, дожу хевертен батпаана болгай. Ам бо чылын ол көвүрүг канчап баар ирги деп айтырыг мени дүвүредип турар. Республикада тудуп каан элээн хөй көвүрүглер черле чүге бойдустуң халавынга, үер-сугга шыдашпайн баарыл? Ол көвүрүглерни 200—300 муң рубль акша-хөреңгини чарыгдап тургаш тудуп каарга, олар чүге чогуур хуусаазынга чедир ажыглаттынмайн баарыл?

Көвүрүг дээрге нарын архитектура-техниктиг тудуг-ла болгай. Чүге оларны тудуп каарга, чогум хемни сүстүрүп кеже бээр үезинде ол аңаа турарыл, а ёзулуг херектиг, суг улгады берген үеде ол чүге барып дүжер, бусту бээр боор турарыл? Черле кым буруулугул? Бойдустуң халавы буруулуг деп чылдагааннап база каапты болур. Ынчалзажок республикада элээн хөй көвүрүглерниң улуг сугга, үерге таварышкаш буступ каарын бодап көөрге, көвүрүгнү тудуп турар азы ону төлевилеп турарлар буруулуг деп айтырыг чайгаар тургустунар. Тудугжулар бе азы төлевилекчилер бе? Көвүрүгнүң төлевилелин «Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелиниң төлевилел бюрозу тургузуп, тудар черинге «быжыглап», акша-хөреңги чарыгдалын, а кол-ла чүве — быжыын, шыдамын санап берип турар. Оларның төлевилели чокка көвүрүгнү кайын тудар. Олар боттарының автор хыналдазын чорудуп, оларның төлевилелин хажытпазын дээш хайгааралды кылып турар. Ынчангаш тудугжулар оларның айытканын, төлевилээнин ёзугаар тудуп турар-ла болгай. Улуг-улуг көвүрүглер күрүне камгалалында болгаш тускай специалистерниң хайгааралында алдынган турар ужурлуг. Ынчалзажок бистиң көвүрүглеривис шыдашпас-ла барып дүжер-дир. Аңаа чарыгдаан чүс-чүс муң рубль түңнүг акша-хөреңги куруг баар. Ол дээш кым-даа буруугa онаашпайн барып турар. Дайын үезинде 13—14 харлыг оолдар, улуг кижилер-биле бир демей, харысалгалыг, бодунуң кылган, бүдүргени дээш долу хемчээлдиг харылаар турган болгай. А ам таа, 30—50 харлыг «чассыгбайлар» күрүнениң чүс-чүс муң рубль түңнүг чарыгдалын үндүргеш, частырыглыг көвүрүгнү туттуруп каарга, оозу дүжүп каарга, чүгле кичээндирин бодап артын каап турары элдептиг.

«Тыва автоорук» шугуму-биле керээни чарып алгаш, Эрзин районда хемни кежир көвүрүгнү бис тудуп турдувус. Керээни чарып тура, бистиң бригадиривис аңаа чагыларның идегелдиг болуру дээш магадылал бере албас деп айыткан, чүге дээрге бистиң билип турарывыс-биле алырга, чагылар тус черниң байдалынга дүүштүр санаттынмаан, хемниң часкы үеде үерлеп, агымы шапкыннай бээр үезинде ооң адаанда элезинниг, сайырам черлери чугдунуп чоруй баарын айыткан бис. А төлевилелди тургузуп турган кижилер шак ол байдалды өөренип көрбээн болгаш канчап билир ону, турар-даа чадавас деп бодал-биле кылып, а бир эвес сугга алзыптар болза, бойдустуң халавынга, часкы сугга сылдаглап кааптарын бодажык ирги бе? Азы бистиң бригадиривис хөй черге дүвүрээзин үндүргени ол бе? Ындыг бе дээрге, бисте ындыг хөй көвүрүглерниң салымчолу ону бадыткап турар, а бригадиривис элээн хөй көвүрүглерни тудушкан, ол-ла черлеринге хөй чылдарда чурттап келген, хемнерниң аажы-чаңын билир кижи чүве. Ол бо кыжын база харның кайы хире дүшкенин хемчээп, кайы хире суг бадар ирги, көвүрүг шыдажыр ирги деп бодап чоруп турду. Ынчанмайн канчаар, ында бодунуң күш-ажылы, чоннуң акша-хөреңгизи үнген болганда, ол дээш сагыш аарывас арга чок.

Ол көвүрүглерни суг албас кылырының саналдарын киирип-даа турду. Чүгле ону дыңнаар кижи ховар болганы харааданчыг. Тес-Хем районда Тести кежир туткан бир көвүрүг харын он чыл ды шыдашты. Чүл дээрге ында улуг чагыларын тургузарының мурнунда демир хоолайларны ында өрүмнеп сукkан, оларны кандыг-даа улуг суг чуй шаап шыдавас. Оон аңгыда улуг чагызынга дош кайтыктырыкчызын кылыры чугула. А бир эвес көвүрүгнү аңаа-ла сайырам черниң кырынга чагыларын тудуп тургузуп каар болза, суг чуй шаап каавтар, барып дүжер болуру ол-ла болгай. Ынчангаш саналым болза, көвүрүг тударда улуг чагыларының орнунга бир дугаарында өрүмнээн хоолайларны тургузары, оларны сугга чуңдунмас ханы каъттарынга чедир ханыладыры чугула. Ол ындыг хоолайларга даянып алгаш көвүрүгнү тургузар чагыларны тудар, ол чагыларга дош кайтыктырыкчыларын бодап кылыры чугула. Көвүрүглерниң барып дүжериниң ийи чылдагааны ол. Бирээде, суг чагыларның адаан чуй шаап каапкан, ийиде, чагыларны дош-биле үрегдей үстүрүп каары. Оларның-биле демиселдиң, идегелдиг көвүрүгнү тударының аргаларын бодумнуң болгаш эш-өөрүмнүң дуржулгазындан алган сүмелерни мында бижидим. Мону төлевилекчилер өөренип көөр ирги бе, оларның төлевилел кылып турар теория талазы-биле номнарында мындыг аргалар кирген ирги бе? Ында чок чүве болза, мону херекке албас боор чадавас. Ынчалзажок черле бистиң байдалдарывыска тааржыр, суг улгадырга бисти сотка олуртпас көвүрүглерни төлевилээрин үе негеп турар.

А. ШУМОВ,
ажылчын.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг үре-түңнелдиг ажылы дээш база оларның күш-ажылчы ачы-хавыязын демдеглээри-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» деп медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Василий Моисеевич **Абрамов** —Тываның автоорук эргелелинде тудуп турар оруктарның каттышкан дирекциязында кол инженер.

Иранда Серафимовна **Абрамова** — № 14 школада башкы.

Евдокия Фатеевна **Андрусенко** — Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң специализастаан автотранспорт бүдүрүлгезинде диспетчер.

Екатерина Николаевна **Ахмедзянова** — республиканың «Росторгодежда» бүдүрүлгезинде товаровед.

Валентина Константиновна **Барабанова** — алгы заводунда ажылчын.

Михаил Николаевич **Баранов** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелинде бызаңчы-бетончу.

Валентина Афанасьевна **Бекасова** — «Кызыл» деп материал-техниктиг хандырылга баазазында бухгалтер.

Вера Федоровна **Беспалова** — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң албан черинде техажылдакчы.

Галина Александровна **Беспалова** — «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазында бухгалтер.

Нина Ивановна **Блохоскал** — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң албан черинде бухгалтер.

Фаина Ивановна **Бологова** — «Кызыл агроүлетпүртранс-1» транспорт бүдүрүлгезиниң ясли-садында улуг эмчи сестразы.

Иван Кузьмич **Варочкин**— мебель фабриказында слесарь.

Мария Степановна **Горева** —№ 11 ортумак школада башкы.

Тамара Васильевна **Горина**—№ 2 чүък автотранспорт бүдүрүлгезинде кол бухгалтер.

Петр Васильевич **Городецкий** — «Тыва суг тудуг» трестиң № 2 КМК-зында бульдозерист.

Эдуард Александрович **Ермолаев** —«Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезинде газ-электри-биле каңнакчы.

Инна Владимировна **Зубова**—№ 1 школада башкы.

Александр Александрович **Караченцев** — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында чолаачы.

Нина Прокофьевна **Клименко** — № 3 чүък сөөртүр автобүдүрүлгеде техажылдакчы.

Людмила Степановна **Кривоножкина** — № 22 ясли-садта кижизидикчи.

Константин Тимофеевич **Кукарин** — Тываның автосептелге заводунда газ-электри-биле каңнакчы.

Елизавета Кирилловна **Курина** —«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынында ТКЭ-ниң кадрлар килдизиниң улуг инспектору.

Виктор Кузьмич **Лукин** — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Чиндол Кара-Донгакович **Мечин** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң улуг инженери.

Валентина Яковлевна **Мозгалевская** — «Тыва хамааты тудуг» тресте септелге-тудуг эргелелинде ажылчын.

Валентина Ивановна **Мохова** — хоорайның санэпидстанциязында лаборант.

Николай Федорович **Никифоров** — «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазында ажыглал начальниги.

Валентина Григорьевна **Ондар** — Күрүнениң педагогика институдунуң педагогика болгаш эге өөредилге методиказының кафедразының улуг башкызы.

Михаил Гаврилович **Петренко** — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Виктор Исакович **Петрунев** — Тываның автосептелге заводунда инженер-метролог.

Мария Михайловна **Петчик** — Кызылдың аъш-чем садыының № 13 магазининде садыгжы.

Василий Мартынович **Путнин** — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Серот Седенович **Салчак** — Күрүнениң педагогика институдунуң математика кафедразының эргелекчизи.

Капитолина Максимовна **Самотесева** — республиканың № 2 эмнелгезинде санитарка.

Валентина Емельяновна **Селина** — Кызылдың аъш-чем садыының № 43 магазининде улуг садыгжы.

Тамара Ивановна **Семина** — алгы заводунуң идик цегинде мастер.

Евдокия Даниловна **Сердюк** — Тыва АССР-ниң Бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазының начальниги.

Рбанова Севильбаевна **Симчит** — № 14 ортумак школаның библиотекары.

Валентин Иванович **Сомов** — Тываның автосептелге заводунуң техниктиг контроль килдизиниң начальниги.

Виталий Петрович **Сургутанов** — «Тыва суг тудуг» трестиң эргелекчизи.

Нина Михайловна **Сычева** — Тыва респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниң план-бүдүрүлге килдизиниң начальниги.

Альбина Геннадьевна **Тихонова** — «Тыва суг тудуг» трестиң план килдизиниң начальниги.

Екатерина Константиновна **Трушкова** — «Росторгодежда» бүдүрүлгениң товароведи.

Галина Вадимовна **Усцова** — Тываның автооруктар тудар болгаш ажыглаар бүдүрүлге эргелелиниң кол бухгалтери.

Валентина Константиновна **Федорова** — кинопрокат конторазының ажылчыны.

Галина Родионовна **Чебокчинова** — «Тыва хамааты тудуг» трестиң хоорайда септелге-тудуг эргелелинде ажылчын.

Урузаа Успуновна **Чичина** — пиво заводунда ажылчын.

Валентина Михайловна **Чубарова** — хоорайның санэпидстанциязының кол эмчизи.

Александра Васильевна **Шамраева** — № 1 ортумак школада башкы.

Нина Григорьевна **Шипилова** — улус депутаттарының хоорай Совединиң оруктар тудуп септээр болгаш ногаанчыдылга ажыл-агый эргелелинде ажылчын.

Иван Андреевич **Шорохов** — № 2 автотранспорт бүдүрүлгезинде карбюраторщик.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Александра Максимовна **Ардашова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг-энергия цегинде турбинаның улуг машинизи.

Анатолий Семенович **Калашников** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегинде чолаачы.

Варвара Александровна **Муравьева** — «Барыын-Хемчик» деп АКМК-ның кассири.

Дадар-Уруг Делгижековна **Ооржак** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабрика ажылчыны.

Чечекмаа Чашпайовна **Ооржак** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төп бүдүрүлге лабораториязының лаборантызы.

Зинаида Степановна **Потылицина** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегиниң инспектор-машинизи.

Александра Көк-Сарыговна **Салчак** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ясли-садында няня.

Кара-кыс Дамбаевна **Сарыглар** — «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң нииити чуртталга чериниң техажылчыны.

Мария Максимовна **Серебрякова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың саналга бөлүүнүң бухгалтери.

Георгий Иванович **Сипкин** — «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинде мастер.

Виктор Андреевич **Фоломеев** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабриказында слесарь.

Хөөкүй-оол Бартан-оолович **Хомушку** — «Хемчик» совхозта ажылчын.

Екатерина Васильевна **Чильчигашева** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ясли-садында няня.

Надежда Васильевна **Шайхилисламова** — «Тыва даг-дүгү» комбинатта септелге-механика цегинде кран башкарыкчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Соскур-оол Сержинмааевич **Монгуш** — Чадаанада № 1 ортумак школада башкы.

Дайыы Девек-Кеженович **Ондар** — «Тыва» совхозта бызаңчы.

Борбак-оол Суванович **Ховалыг** — Чадаананың ыяш ажыл-агый черинде столяр.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Зинаида Досумаевна **Кежикей** — Кара-Чыраа ортумак школазында башкы.

Канчыыр-оол Чаш-оолович **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозта малчын.

Салгын Борашовна **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозта ажылчын.

Иван Сырбыкаевич **Шогбан-оол** — «Алдан-Маадыр» совхозта гидротехник.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Күске Павловна **Балданай** — Чыргаланды ортумак школазында башкы.

Ирина Ажылчыновна **Дашомба** — Берт-Даг суурда ясли-садта няня.

Биче-кыс Санчай-ооловна **Донгак** — Берт-Даг суурда ясли-садта кижизидикчи.

Таисья Гавриловна **Ермакова** — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунуң кол бухгалтери.

Иван Григорьевич **Кириловский**— «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунда чолаачы.

Мария Васильевна **Кириловская** — Шуурмак суурда ясли-садтың повары.

Кара Достай-ооловна **Куулар** — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунда ажылчын.

Александр Владимирович **Маслов** — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунда слесарь-моторист.

Елизавета Майдыровна **Монгал** — Берт-Даг суурда ясли-сад эргелекчизи.

Кара-кыс Шокаровна **Оруйгу** — Белдир-Арыг суурда ясли-сад эргелекчизи.

Бархо Мандераевич **Төмүр** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң саң килдизиниң эргелекчизи.

Кара-кыс Санаевна **Умбаа** — Белдир-Арыг суурда ясли-садта поварның дузалакчызы.

Александра Никиновна **Чамзырай** — «О. Шынаа» совхозта ажылчын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретарының орунунга Л. ПЕТРУСЕВА.
Кызыл хоорай, 1987 чылдың март 17.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көрген

ЧАА ЧҮҮЛДҮҢ ТАЛАЛАКЧЫЗЫ АПААР

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ажылчы чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазын эде тургузарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ында шыңгыы четпестерни болгаш мөөңнели берген таарымча чок чүүлдерни айыткан. Москваның Перов районунуң партия организациязында ол четпестерни канчаар ажып эртип, идеология кадрларының өөредилге чорудулгазын канчаар организастап турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи мынчаар чугаалап турар.

СЭКП-ниң Перов райкомунуң чанында марксизм-ленинизм университединиң хоорай университединиң филиалынга кичээлдер ийи неделя хире болбайн барган. Өөредилгениң кидин түлүк үезинде тургустунуп келген «дыштанылганы» башкылар дыңнакчылар-биле дагын беседа чорударынга ажыглааннар. Ол чугааның соонда 150 кижини үндүрүпкен.

Пропагандист кадрларны белеткээриниң практиказынга ындыг таварылга черле туруп көрбээн.

— Өөредилге чорудулгазы биске чоокку үеге чедир-ле хоорай университединиң өске 28 салбырларындан багай эвес организастаттынган ышкаш кылдыр сагындырып турган — деп, марксизм-ленинизм университединиң филиалының директору И. Гапеева чугаалаан.— Бистер чылдың-на 500 хире дыңнакчыларны доостуруп үндүрүп турган бис. Башкылар коллективи «Марксизм-ленинизм университеттериниң дугайында дүрүмнерни» удуртулга болдуруп турган. Ынчалза-даа он бир чыл мурнунда-ла хүлээп алдынган ол дүрүмнер дыка эргижирей бергилээн болгай. Ажык чок, анаа хөй черге ажылдавазы-биле өөредилгеге тодаргай нииити угланыышкынны салырын, дыңнакчыларның шынар составын экижидерин, оларны чаа программалар ёзугаар чорударын эде тургустунуушкунуң сорулгалары негей берген.

Партия райкомунга ындыг түңнелди дораан-на кылбаан. Кажан идеология ажылын анализтеп көргениниң соонда университеттиң доозукчуларының хөй кезии күш-ажылчы коллективтерге хөй-нииити ажылынга көңгүс кириштейн турганы илерээн. Ооң чылдагааны — хөй-хөй партия организациялары активти чыып белеткээриниң айтырыын ужур эдертип чорутканында болуп турар. Олар пропагандист кадрларның кандыг-бир категориязының негелделерин өөренип, дыңнакчыларының өөредилгезин сонуургап көрбээннер, оларның билиин ооң соонда ажыглаарынга чүткүлдүг болбааннар.

Өөредилге кичээлдериниң түлүк үезинде дыңнакчылар ортузунга университеттиң филиалынга чоруткан аттестация өөредилгени херектиг деп санавайн, азы шуут-ла өөренирин күзевейн турар ындыг кижилер оларның аразынга хөй болганын көргүскен. Ынчангаш чогум-на ындыг кижилерни үндүрүпкен. А партия эге организациялары-биле дугуржуп алганы ёзугаар эде тургустунуушкунуң болгаш дүргедээшкинниң херээнге идепкейлиг дузалажыр күзелин илереткен дыңнакчыларның немелде хүлээп алыышкынын чоруткан.

Ынчалза-даа марксизм-ленинизм университединиң филиалының удуртукчулары чүгле ооң-биле кызыгаарланып калбааннар. Олар өөредириниң эргижирей бергилээн методтарындан шуут ойталап каапарын болгаш кичээлдерни аудиториязын, оларның күш-ажылчы коллективтерин дүвүредип турар айтырыгларны удур-дедир айтыржырының, маргыжарының, оларны тодаргай болгаш ханы чугаалажып көөрүнүң хевиринге эрттирерин негээннер. Ам тодаргай сорулга салдынган: университеттиң доозукчу бүрүзү бүдүрүлгеге, чурттап турар чериниң аайы-биле пропаганда ажылынга бодунуң туружун ыяап-ла тып алыр, бүгү-ле чаа чүүлдүң талалакчызы апаар ужурлуг.

СЭКП-ниң Перов райкомунуң бирги секретары Ю. Архангельскийниң тайылбыры:

— Бистиң ниитилеливистиң бүгү-ле адырларында ылаңгыя угаан-бодал-идеология адырында эде тургустунуушкун шиитпирлиг хемчеглер алырынче бисти албадапкан. Эрткен чылдың төнчүзүнде идеология кадрларын белеткеп турганывыс бистиң системавысты шыңгыы шүгүмчүлелге таварыштырган. СЭКП райкомунуң бюрозу ону ынчаар кылырын бистен база негээн. Бистер ол система ёзугаар районнуң партия организациязының негелделерин, кижи факторун идепкейжидерин, ниитилел амыдыралын, районнуң экономиктиг болгаш социал айтырыгларын демократчыдарын өөренип көрбейн турган болган бис. Чижээ, бүдүрүлгелерге күрүне хүлээп алыышкынын киирген-биле холбаштыр продукцияның шынарын экижидериниң айтырыы чидигленип берген. Районга социал-педагогика комплекстерин тургузуп алгаш, бистер чурттап турар чериниң аайы-биле ажылдаар бедик мергежил-биле чорудуп билир идеология кадрларынга хереглелдиң эргежок чугула херек болуп турарын биле берген бис.

Бистиң районувуска ажыктыг бо болгаш өске-даа амыдыралчы чугула сорулгаларның уг-шиин барымдаалап, бистер марксистиг-ленинчи өөредилгени эде тургузуп алган болгаш ам дыңнакчыларның тодаргай сорулгалыг белеткелин чорудуп турар бис. Чижээ, университеттиң филиалында ажыл-агый удуртукчуларының бөлүүн тургускан. Ам оларның кижи бүрүзү кичээлдерге улуг сонуургал-биле барып турарлар. Эң-не кол чүүл — олар практика кырынга боттарының билиин быжыглап албышаан, бодунуң күш-ажылчы коллективиниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге салдар чедирип турарлар.

Е. МАЛЮТА.
Москва хоорай.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

СОВЕТ-БОЛГАР ХАРЫЛЗААЛАР

СОФИЯ. Мадан хоорайда «Горубсо» даг-арыглал комбинадын механизастаарының болгаш автоматчыдарының деңнелин элээн бедидеринге совет болгаш болгар шахтерларның дорт харылзаалары дузалаан.

35 чыл бурунгаар ынчан чуртка ССРЭ-ниң техниктиг дузаламчызы-биле тургузуп турган өңнүг металлургияның болгар-совет бүдүрүлгезин тудуп тургускан. Бөгүн «Горубсонуң» коллективи совет дагжылар-биле сырый харылзааны тудуп турар. Бо черде шахталар «ССРЭ-ге кылган» деп маркалыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген. Комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчылары чыл санында боттарының мергежилин Совет Эвилелинге бедидип ап турар. Бүдүрүлгениң чаартылгазын Москваның, Ленинградтың болгаш Киевтиң төлевилел институттарының киржилгези-биле чорудуп турар.

«Горубсону» тургусканының соонда эрткен чылдар ССРЭ болгаш БУР-нуң аразында дорт харылзааларның ажыктыын бадыткаан. Бөгүн кады ажылдажылганың ындыг хевири 100 ажыг совет болгаш болгар бүдүрүлгелерни хаара тудкан.

(СЭТА).

СОВЕТ-АМЕРИК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ийи чурттуң ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсек талазы-биле чугаалажыышкын кылып турар бөлүктериң эрткен неделяда элээн каш ужуражыышкыннарны кылган.

Ядролуг болгаш космос чепсээниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарның чедиги үе-чадазы дооступ турда, ийи таланың чедип алган дугуржулгазынга дүүштүр ук бөлүктер ортумак ыракшылдыг ракеталар талазы-биле керээниң сөзүн белеткээр ажылды үргүлчүлээр болган.

Гаити — делегейде эң хожудаңгай чурттарның бирээзи. Чурттуң чонунуң 90 хуузу эмчи дузаламчызын албайн турар. 80 хуузу ажыл чок. База-ла 80 хуузу бижик билбес.

Диктатор Дювалье чурттан дезип үне бээрге, Вашингтон генерал Намфини баштадыр АКШ-тың чалчазы чазакты тургускан. Ол чазак чоннуң амыдыралын экижидер, демократтыг чаартылгаларны боттандырар талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн турар. Ындыг хевирлиг хемчеглер чоокку чылдарда алдынмас-даа. Чүге дээрге АКШ-тың чазаа бо чурттуң иштики хереэн шуут холда тудуп алган.

ЧУРУКТА: түреңги гаити тараачыннарының ажылдап турары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН ДУГАЙЫНДА

БУЭНОС-АИРЕС. ССРЭ-де боор турар өскерлиишкиннер ёзулуг революсчу шинчилиг деп, аргентин коммунистерниң «Ке паса» солуну бодунуң парлап үндүрген чүүлүнде бижээн. Ооң автору 70 чылдарның төнчүзүнде 80 чылдарның эгезинде Москвага ажылдап турган болгаш СЭКП ТК-ның январь Пленуму болуп турда совет найысылалга база катап келгеш барган журналист Родольфо Надра болган. Бодунуң бижээн чүүлүнге ССРЭ-ниң хөгжүлдезиниң бир үе-чадазынга социализмге эптешпес чаңгыс черге таптаашкынныг болгаш таарымчалыг эвес болуушкуннарның канчаар база чүге тып-тып келгенин тайылбырлаан болгаш ол частырыгларны эдер, четпестерни ажып эртериниң сорулгазын салып турарының дугайын бижээн.

(СЭТА).

ДУШМАННАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

ВАШИНГТОН. Бо чылын афган душманнарга америк дузаламчының нииити хемчээлин 630 млн. доллар чедир АКШ-тың конгрези улгаттырган. «Чазак кижилериниң медээлеринге» даянып алгаш, ол дугайын АП агентилели дыңнаткан. Афган улуска удур контрреволюсчу дээрбечилерниң дузазы-биле чорудуп турар дайынны өөскүдеринче акша-хөреңгини ынчаар улгаттырганын Афганистан Демократтыг Республиканың чазаан дүжүр октаар сорулга-биле чорудуп турар америк эң улуг күжениишкин деп, агентилел демдеглээн. АКШ-тан чорудуп турар дузаламчы Пакистанның девискээринде туруп турар чажыт баазаларга Афганистанга удур бөлүктерни чепсеглээринге болгаш өөредиринге үнүп турар деп, албан-дужаалдыглар мининип турар.

Душманнарның дээрбечи операцияларынга Вашингтон ниитизи-биле чаңгыс эвес миллиард долларны чарыгдаан. Ол дугайын төлээлекчилер палатазының кежигүнү Уильям Грейниң чоруткан чагаазында херечилеп турар. Афган улуска удур террористерге Пакистанның эрге-чагыргаларын дамчыштыр чорудуп берип турар миллиард ажыг доллар Пакистанның саттыныкчы албан кижилериниң карманынче кирип турарының дугайында медээлерни истеп хынаарын ол негээн.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БУДАПЕШТ. Венгрияның аныяктарының коммунистиг эвилели бодунуң тургустунган хүнүнден бээр үжен чыл оюн бо хүннерде демдеглеп турар. Ол чылдарның дургузунда олар алдарлыг орукту эрткен. ВКСМ-ниң үш өңнүг демдектерин хөрээнде кадаан аныяк оолдар болгаш кыстар Дунайда кончуг улуг металлургия заводун, Пакшеде атомнуг электростанцияны болгаш өске-даа хөй тудугларны тударынга киришкеннер. Венгр комсомолчуларының тудуг отрядтары Усть-Илимде целлюлоза комбинадын тударынга, Вьетнамның экономиказын катап тургузарынга дузалааннар. Оларның эстафетазын аныяк венгр интернационалчылар хүлээп алгаш, Никарагуада көдээ ажыл-агый училищезиниң тудуунда ажылдап турарлар. Ол ойнуң бүдүүзүнде Венгрияның хөй хоорайларынга аныяктарның митингилери болгулаан. Аңаа эң эки комсомолчуларга ВКСМ-ниң шаңналдарын тывыскан.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың эң улуг хоорайынга кара кештиг американнарның массалыг чыскаалы болган. Ону 1960 чылдың март 21-де Шарпевильге африканнарның тайбың хөделиишкининиң киржикчилерин хан төгүүшкүннүг базып турда өлүрткеннериниң тураскаалы болдуруп чоруткан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпири-биле мурнуу-африкан расистерниң ол кем-херек үүлгедиишкининге тураскаал болдуруп, март 21-ни расалыг ылгай көрүүшкүннү узуткаары дээш демиселдиң делегей хүнү кылдыр демдеглеп эрттирип турар. Ук чыскаалдың организакчылары АКШ-та сөөлгү үеде расалыг күчүлээшкининиң өзүп турар айыылын айытканнар. Нью-Йорктуң чурттакчылары Говард-бич чоогунга чоокта чаа болган болуушкунну утпаан.

(СЭТА).

Чоннуң Бүгү-эвилел чизези

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ЧАДАДА

1989 чылда ССРЭ-ге чоннуң ээлчеглиг чедиги Бүгү-эвилел чизези болуп эртер, ону тускай белеткээн санакчы-ажылдакчылар чурттакчылардан айтырыглар салып турган чорудар. Ооң күүселдези хөй-хөй методологтуг болгаш организастыг айтырыгларны шиитпирлээри-биле харылзаалыг болбушаан, чизе чорулар улусту хаара тударындан хамааржыр.

Бистиң чуртка чоннуң чизезин (1939 чылдың январь 17-де, вторникте, 1959 болгаш 1970 чылдарда январь 15-те, четвергте, 1979 чылдың январь 17-де, средада эрттирген болгаш 1989 чылдың январь 12-де, четвергте эрттирер, январьда эрттирери чаңчыл болу берген). Айның болгаш неделяның ортан үезин шилип алганының ужуру болза, бо үелерде чоннуң шимчээшкини эң эвээш болуп турары.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дараазындагы беш чыл планын ажылдап кылырынга чизениң кол түңнелдери чугула херек, ынчангаш чылды шилип алырының ужуру ында. Чижээлээрге, 1981-1985 чылдарда улус ажыл-агыйының он бирги беш чыл планын тургузарынга 1979 чылдың чизезиниң түңнелин бүрүнү-биле ажыглаан.

Бирги чергениң эң нарын сорулгаларының бирээзи болза, чизе программазын —чизе бүрүткелиинге болгаш чизе материалдарынга кирер айтырыгларны тургузуп алыры болур. Ук айтырыгларга харыылар демографтыг болгаш социал анализти кылырынга ажыглаттынар. 1986 чылдың декабрь 10-дан 17-ге чедир чурттуң ийи хоорайынга болгаш сес районунга эрттирген шенелде чизе программа төлевилелин белеткээринге улуг дузалыг болган.

1986 чылда чонга эрттирген шенелде чизениң программазында чаа чүүл хөй. 1979 чылдың ындыг программазында 16 айтырыг турган болза, амгы үеде ол 24 четкен. Оларның 8-и чаа кирген айтырыглар болур.

Бистиң ниитилеливистиң сайзыралының дүрген темпизи, ооң чаартынар шынары немелде медээни бээрин негээр. Чижээлээрге, профессионал-техниктиг өөредилгениң калбак сайзыралы —ооң доозукчуларының санын тодарадырын негеп турар. Өг-бүлени быжыглаарынга ооң байдалынче, чаштарның немежип турарынче чугула кичээнгей салырын көрген.

Дыка хөй айтырыглар чуртталга шөлүнүң байдалын тодарадыры-биле холбаалыг. СЭКП-ниң чаа Программазында 2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн аңгы чурттаар чер-биле хандыргаар турарының сорулгазы салдынган. Бо талазы-биле кылдынган тодаргай дыңнадыглар чуртталга тудуунуң келир үедеги планын шын тургузарынга дузалыг.

Чоннуң хар-назының бүрүткээр айтырыгны мурнунда кылып турганындан өскерткен. Амгы эртер чизеге кижилерниң төрүттүнген чылын, айын болгаш хүнүн бүрүткээри көрдүнген.

Бистиң республиканың хоорайларында болгаш суурларында амгы үеде 1989 чылда болур чоннуң Бүгү-эвилел чизезинге белеткелдер чоруп эгелээн. Республиканың улуг суурларының болгаш ажылчын суурларының, хоорайларының ажыл-агыйларының адрестерин чурумчудар ажылдар чоруп турар. Ол ышкаш хоорай болгаш көдээ чурттакчыларның учёду долу, долу эвезиниң хыналдазын чорудуп, картографтыг материалды тургуза берген.

Ол бүгү ажылдарны чорударынга күрүнениң статистика органындан аңгыда, ажыл-агыйларның, хөй-нииити организацияларының, харын-даа бирги ээлчегде чоннуң чизезин кылыр комиссияларның идепкейлиг киржилгези негеттинер. Чоннуң чизезин кылыр комиссияның болгаш өске-даа организацияларның кол сорулгазы— бүгү ажылдарны дүрген темп-биле белеткээри болгаш ооң күүселдезиниң шынарын хандырары болур.

Ынчалзажок республиканың Статистика эргелелиниң санап турары-биле алырга, Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана хоорайларда, Кызыл районнуң Каа-Хем суурда болгаш районнарның чамдык өске-даа суурларында ажыл-агыйларның адрестерин чурумчудуп турары дыка кошкак. Кызыл хоорайның чамдык бажыңнарының дугаарларын асканы контроль чогундан чогуур негелдезинде эвес, подъездилерде таблицаларда квартиралар дугаарларын тода айытпаан, оларның эстетиктиг талазы чорудуп турар хемчеглерге дүүшпес.

Кызыл хоорайда, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарының хоорайларында чоннуң чизе учёдун долу болгаш шын чорударының хыналдазы оожум темпилиг. Чамдык районнарның хоорай болгаш көдээ чурттакчыларның учёдунда шыңгыы четпестер бар. Чуртталга-ажыглал организациялары, ведомстволар, эргелелдер, хуузунда бажың ээлери бажың бүрүзү доктааткан дугаарларлыг болурунче, септелге үезинде ол дугаарлар балалбазын база чиде бербезинче сагыш салыр.

М. ОНДАР,
Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ЧОН АРАЗЫНГА ЧОРУУР

В. Н. Лебедева Ак-Довурак хоорайда күрстрах инспекциязында үр чыл ажылдап турар. Эрткен чылын ол Красноярскиниң саң-хөө техникумунуң күрстрах салбырын доозуп, тускай эртемниг болган. Хоорай инспекциязында күш-ажылдың хоочуннары хөй кижи ажылдап турар. Ынчалзажок Валентина Николаевна ажылгыры-биле өскелерден ылгалдыг, хөй-нииити ажылдарынга база идепкейлиг.

Инспекция агентилериниң мергежилин ооң ханы билип алырынга кады ажылдап келген өөрү биче эвес дузаны каткан. Ооң дагдыныкчылары А. М. Кузнецова В. Т. Мурушкина оларның арга-сүмезин аңаа эки чедиргениниң херечизи бо. В. Т. Мурушкинаның удурткан коллективи бот-орулга-чарылгабиле ажылдаашсес чыл ажып чоруур. Олар транспорт цегин, септелге-тудуг эргелелин болгаш өске-даа организацияларны харылаар. Күрстрах инспекциязының социалистиг чарыжынга ооң бригадазы доктаамал мурнуку черни ээлеп келген. Эрткен чылын чыл планын бригада 112 хуу күүсеткен. Оларның участогунда камгалатканнар 2165 кижи. Кижи бүрүзүнүң ажылдап турары багай эвес болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары аттың эдилекчилери.

Валентина Николаевна 10 чыл дургузунда транспорт цегинге агентилеп келген. Ол үелерниң иштинде цехтиң ажылдакчылары-биле быжыг харылзаалыг апарган. Оларның хөй кезии доктаамал камгаладып ап турар. Амыдыралдың холушкак страхованиези болгаш озал-ондактан камгаладыры коллдуунда хөй болуп турар. Ындыгларга чолаачылар В. А. Логадаев, С. А. Монгуш, А. В. Мамедонов, О. Х., Хомушку олар хамааржыр.

Инспекцияның агентилери үргүлчү чон аразынга ажылдаар. Бир эвес чон-биле харылзаа тудуп, хөй хевирге камгаладырының тайылбырын оларга ханы угаадып шыдавас болза, агентиниң ижи бүтпес. В. Лебедева ол бүгүнү эки билир. Ол харылап турар участогунда ажылдакчылар-биле доктаамал харылзажып, камгаладырының ажык-дузазының дугайын үргүлчү тайылбырлап чоруур. Бүдүрүлгеде тургустунган чөвүлел Күрстрахтың ажылынга идепкейлиг дуза чедирип турар. Ук чөвүлелде диспетчерлер, нормировщиктер болгаш өскелер-даа кирип турар. Чижээлээрге, нормировщик Л. М. Ананьева, транспорт цегинден секретарь-машинист З. С. Потылицына оларның дузалажып турары эки.

В. Лебедева бодунуң кол ажылы-биле чергелештир хөй-нииити ажылдарын багай эвес холбап ажылдап турар. Коллективинде ол культура-массалыг секторнуң активчи удуртукчузу. Дыштаныр хүннерде концерттерни болгаш ажылдакчыларның уругларынга солун оюн-тоглаалар-ны бо-ла организастай бээр. Кадыкшыл бөлүүнче коллектив кежигүннерин ол хаара тудуп шыдаан. Ында 40 хире кижи киржип турар. Олар тренер Н. С. Хованскийниң удуртулгазы-биле тускай программа ёзугаар кичээлдеп турар. Программада бассейнге эштип өөредирин база киирген. Аңаа ажылдакчылар колдуунда өг-бүлези-биле кээп турар.

А. ГАЙНУТДИНОВА.
Барыын-Хемчик район.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур

ЧАРЛАКЧЫНЫ ЧАЛААР БЕ?

Бай-Тайга районнуң концерти ук районнуң төлээзи — СЭКП райкомунуң секретары Чечек Акимовна Саяның чаржыштыг кожазының төлээзинге — СЭКП райкомунуң килдис эргелекчизи Александр Намзыраевич Буурул дайга кызыл торгу-биле сал бактап, каастап турган даараан инчеекти белекке бергени-биле эгелээн. Анай-хураганнар, ажыл-ижилер болгаш аас-кежиинер инчеекти долуп турар болзун! — йөрээлдиң утказы ындыг болган. Чаагай-ла күзел!

Бо көрүлдени баштай ажыткан Мөңгүн-Тайга болгаш Тожу районнарының концерттериниң ылгалдыы дораан-на көстү бээр турда, бо ийи районнуң кайызын эки кайызының багай дээри берге болган. Ынчалзажок байтайгажыларның белеткел үезинде улуг күш, тывызык чорук болгаш чүткүл үндүргени илден. Оларның уран чүүл училищезинге болгаш театрның фойезинге организастаан уран холдар, фото-чуруктар делгелгезин чон аажок сонуургаан. Көрүкчүлер ол делгелгеден концерт эгелээр бетинде районнуң бүгү талаларын билип алыр. 13 муң чурттакчылыг ол районга эрткен чылын 139 куда болган, 438 уруг төрүттүнген, Маадыр-иелерниң саны 72 четкен. Алдарлыг аттыг малчыннар — 14, комсомол шаңналының лауреаттары — 2, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери—7. Райкүүскомнуң культура килдизиниң чанында «Мөңгүлек» чечен чогаал болгаш хөгжүм каттыжыышкынының хана солуннарында чүгле шүлүктерни эвес, ырыларның ноталарын база парлап каан.

Бай-тайгажыларның фольклор ансамблин көрүкчүлер сонуургап, оон номер бүрүзүн адыш часкаашкыннары-биле «шаңнап» турган. Национал хөгжүм херекселдеринге үдеткен кожамыктар Сат Мар-оол биле Хертек Арбын-оолдуң каргыраазы-биле болгаш Хертек Арбын-оолдуң сыгыды-биле туттунуп турган. Ынчаар өөскүзе-өөскүзе, хөөмейжилерниң саны 8, а хомусчулар 15 чеде берген. Ол бүгүнү тудугжу Хертек Айланмааның тыва улустуң «Бай-ла Хемчиимни» ырлаан өткүт үнү улам-на аян киирген. Фольклор ансамблиниң кескү черин дүргенчугаа ээлээн. Ону садыгжы угбашкылар Зоя Маадыр биле Роза Куулар аяныг, шимчээшкинниг болгаш көюштуг кылдыр күүсеткеннер. Маңаа Владимир Херелчап биле Хомушку Идамчаптың кылган тыва хөгжүм херекселдери улуг рольду ойнаан. Культура министерствозунуң дээрден дүжүрүп-даа, черден казып-даа чадашкан хөгжүм херекселдерин бай-тайгажылар боттары бүдүрүп ап турарлар.

Танцының кайы-кайы районнарга сайзырап келгенин көрүкчүлер эки билир. Бо удаада Мария Очур-оолдуң тургускан «Аныяк назынның аялгалары», «Кара куштар» деп танцылары бо районда танцычылар бар дээрзин база көргүскен. Күүседикчилерниң хевин таарыштырганы, ылаңгыя «Кара куштарга» танцыга улустуң кожамыктарының аялгазын шилип алганы черле онза. «Тээли» совхозтуң бызаңчызы Владимир Херелчап биле Бай-Тал ортумак школазының башкызы Анчымаа Сонамның тыва улустуң аялгаларын чадаганга күүсеткени база үнелелди алган. В. Кара-Салдың «Эде тургустунуушкун болгаш эрги чаңчылдар» деп шүлүүн өрт чериниң чолаачызы Михаил Халарбааның, Кызыл-Эник Кудажының «Партияның солдады» деп очеригинден үзүндүнү Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы Түлүш Хураган-оолдуң тода болгаш аянныг номчааны солун. Очерктиң маадыры — 1923 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, сезен ажыг харлыг Даниил Данзын-оол Улуг Октябрьның байырлалының чылын тура-соруктуг уткаан дээрзин демдеглеп каайн.

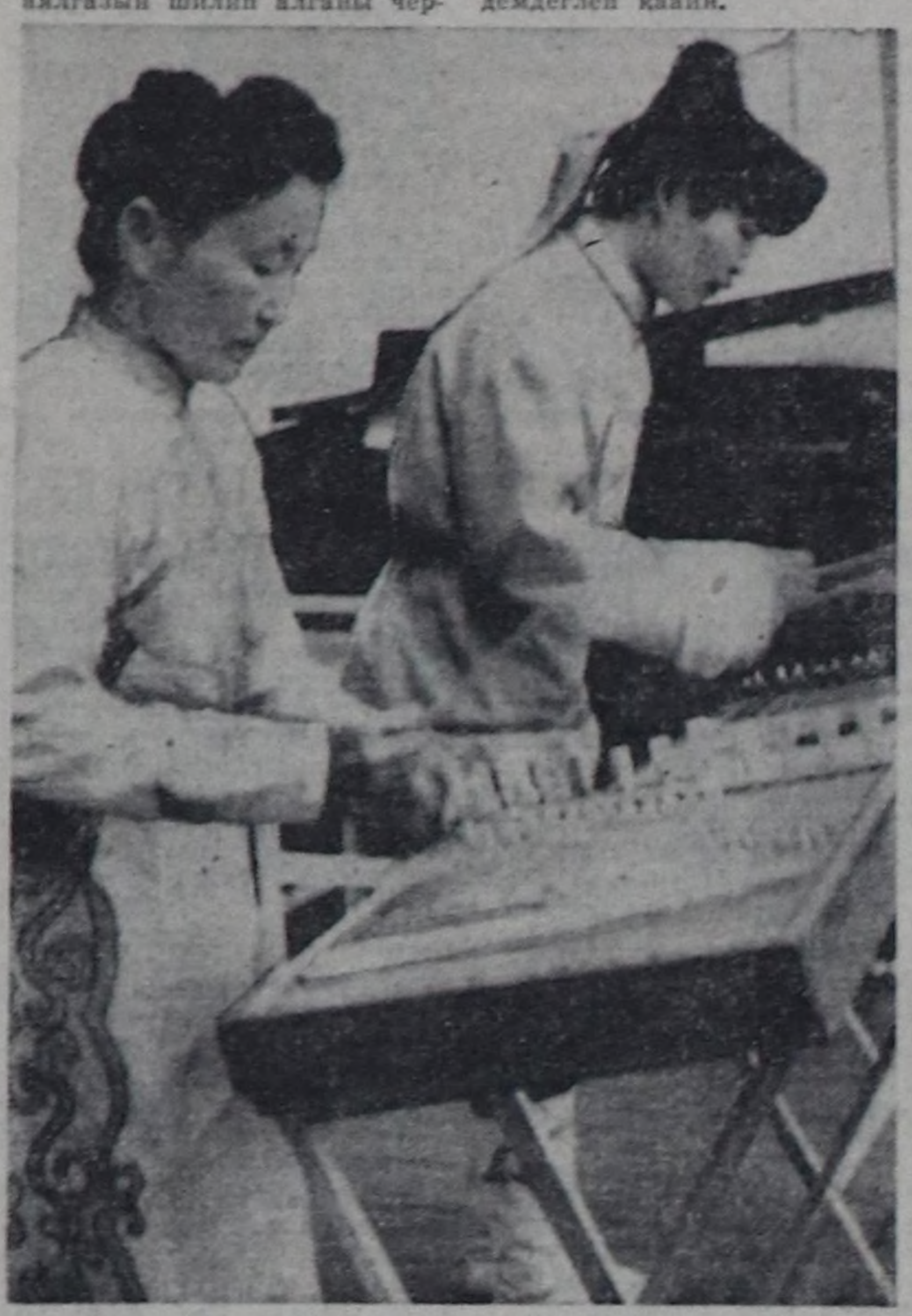

Бай-Тайга районнуң концертинде сеткилди өөртүп кээр номерлер хөй-даа болза, чедир белеткеп албаан, ам-даа чиг номерлер база бар. Маңаа «Чарльз Хайдер докторга» деп шүлүктү Сергей Хертектиң сула номчааны айтыр апаар. Автор бодунуң чогаалын дидим эвес, эки дыңналбас кылдыр номчаан. Хорларны дөрт баян үдээн, ынчалза-даа оларның үннери чаңгызының ындан ылгалбас, вариация чок. «Бай-ла Тайгам» деп ырыны «Кара-Хөл» совхозтуң тракторизи Кужугет Соруку ырлап күүседирдир» дээн чарлакчының үнү дыңналган соонда, ыраажы-биле кады хөгжүмчү база үнүп келген — чарлаваан хирезинде аан. Чарлакчы хөгжүмчүнү таныштырарын уттупкан бе азы хөгжүмчү бодунуң эки туразы-биле сценаже үнүп келген бе? Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Базыр-оол Чүлдүм-Сүрүң, бот-тывынгыр композитор Борис Чамбыт болгаш черле угундан хөй хөгжүмчүлерлиг, хөгжүм херекселдери кылыр кижилерлиг Бай-Тайга районнуң концерти национал хөгжүм оркестри чок болган.

М. Лисянскийниң «Ленинниң дириг шыны» деп сөзүнге И. Шутовтуң бижээн ырызы-биле Барыын-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистери боттарының концертин эгелээн. Бо болгаш өске-даа ырыларның, черле барык бүгү көргүзүглерниң сцена культуразы чогуур негелдеге дүгжүп турар. Ооң ындыг болуру чөп, чүге дээрге күүседикчилер кол нургулайында интеллигентилерден, ылаңгыя культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларындан, школачылардан шилип алдынган.

Барыын-Хемчик республикага танцы-биле алдаржып келген район, ынчангаш көрүкчүлер оларның танцызын улуг кичээнгей-биле көрген. Бо удаада барыын-хемчикчилерниң эккелген беш танцызы багай эвес болган. Өңгүр хептерлиг болгаш сарыг-сарыг баштарлыг кыстар «Тарааны» теве бээрге, Базырыктың күскү ховузу сагышка кирип кээр. «Чайлагда байырлал» база эки белеткеттинген. Ынчалзажок бо-даа, өске-даа танцыларда чамдык шимчээшкиннерниң хөгжүм үнүнге чагыртпайн баар таварылгалары арай харааданчыг. «Октябрьның чалбыыжын» ойнап турган, чамдык танцычыларның четтикпейн, электен тура халчып турары база эпчок. А «Коңгулуурларны» танцылап турда баштың уруг чер даянгаш, барып ужар часкан. «Седей Оюмаа турган болза, ындыг частырыглар кайын турар» — көрүкчүлерниң бодалы ол.

Фольклор ансамблиниң көргүзүү солун болган. Каргыраа, хөөмей, сыгыт болгаш ыры, дүргеи-чугаа каттыжып кээрге, кижиниң хей-аъды болгаш өөрүшкүзү көдүрлүп, чоргааралды хайныктырып кээр. Ынчалзажок сыгытчының шак дүшкени от кырынче суг кудупканы-биле дөмей болган. Чедир белеткеттинмээн номерлерни өске-даа көргүзүглерден көрүп болур. Чижээлээрге, тыва улустуң «Бай-ла Хемчиим» деп ырызы-дыр. Ону ырлаарынга автоклуб методизи Чойган Кегелдиң арыг, өткүт болгаш кыңгыраан үнү дыка-ла таарышкан, ынчалза-даа хөлүн эрттир күш киирген инден боостаа шыдашпайн, дораан шедиргелелип, тунуп калган.

Райэнерго чолаачызы Иван Калинчиковтуң дошпулуурга, автоклуб методизи Валентина Монгуштуң баянга аялгаларны ийилээн күүсеткени — эки көргүзүглерниң бирээзи. Бүгү көргүзүглерни шуптузун бо ышкаш белеткээн болза, Барыын-Хемчик районнуң концерти оон-даа солун болгаш шынарлыг болур турган ийик.

Маңаа хөгжүм-шии театрының үн дамчыдар аппаратуразын чедир таарыштырып албааның айтыры чугула. Концерттиң шынарлыг болурунга ооң-даа, чырык таарыштырылгазының • даа ролю улуг. Оон ыңай көрүкчүлер мурнунга чарлакчы кижиниң көзүлбези кончуг эпчок. Ырак черден концертти көргүзүп келген болганда, олар көрүкчүлерни хүндүлээр, оларга аян тудуп бараан болур, оюн-баштаа-биле оларның сонуургалын болгаш хей-аъдын көдүрер ужурлуг эвеспе? Радио дамчыштыр чарлап турда, сцена кыры ээн турар боор-дур. Ынчаар чарлап турда, адыш часкаашкыннары доозулбаан турар. А чарлакчы боду үнүп кээр болза, зал шимээн чок апаар болгай. Бот-боттарын чонга таныштырып турган чарлакчылар база көзүлбеди. Ыраажыларның аттарын, ажылын болгаш ырының сөзүнүң болгаш аялгазының авторларын база четче чарлавайн турар. Ону эдип алыр болза, жюри кежигүннериниң-даа, көрүкчүлерниң-даа кайы-бир көргүзүгге үне бээринге дыка дузалыг болур.

Ийи районнуң концерти ийи-ийи шак үргүлчүлээр, тон азары-биле болгаш чапсар-биле катай театрга 5-6 шак турар болганда, көрүкчүлерге суксун садарын организастаары чугула. Садыг училищезиниң сургуулдары маңаа дуза көргүзүп болур. Оон ыңай концерттерниң уламчылаар үези хөй болганындан бичии уругларны киирерин соксадыр. Черле чурумну шыңгыырадыр херек.

Барыын-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистери концертиниң программазын типографияга парладып алган. Күүселдениң авторларының болгаш күүседикчилерниң ат-сывын долузу-биле чаза бижээн: жюри кежигүннеринге-даа, парлалга ажылдакчыларынга-даа, көрүкчүлерге-даа билдингир, кескү, арыг-силиг. Бирээни тураскаалга алдым.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: Бай-Тайга районнуң хөгжүмчүлери чадаган-биле; Барыын-Хемчиктиң бот-тывынгыр артистери нииити ыры күүселдезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БАЯН ЧОКТА БАГАЙЫН АА

Сөөлгү үеде культура албан черлери чоннуң дыштаныылгазынга болгаш кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар апаар.

Черле культура ажылы кайда-даа чаа хөгжүлдеге алган. Ону солуннардан номчууру, телевизордан көөрү өөрүнчүг болгаш солун, харын-даа адаарганчыг. Чүге дээрге Каа-Хем районнга мээн чурттап турарым Бүрен-Бай-Хаак суурда бо ажыл сула.

Бүрен-Бай-Хаакка чурттап, бо совхозка агрономнап чораан Совет Эвилелиниң Маадыры Н. Брагинге тураскааткан хуралдар, кежээлер, спортчу маргылдаалар болгаш өске-даа культура-массалыг ажылдар мурнуку чылдарда бо-ла болгулаар турган. А ам байдал өскерилген. Клуб соведи безин чок, ажылдавастаан. Культура бажыңының директору Александр Злобин кыдыраашсаазынының чаңгыс арнында «план» тургузуп алган олуруп турар. Культура бажыңының материалдыг баазазы база баксыраан, дериг-херекселдерниң үрелири үрелип, элээри элээн — чедишпестээн.

Суурга сөөлгү үеде болган культура-массалыг ажылдарның чүгээри Март 8-ке тураскааткан кежээ болган. «Че, кыстар!» деп конкурстуг хирезинде, кежээ көрүкчүлерниң сеткилин өөртүп шыдаваан. Кежээге белеткел кошкак болган, ооң уламындан конкурска үүрмек айтырыглар болгаш харыылар көвүдеп, шынары кудулаан. Микрофон чок болганындан удуртукчу кижиниң чугаазы дыңналбас. Чапсарларда хөгжүм база ойнаваан. Мыңдыг четпестерниң ужунда ук кежээниң чедимче чок болганы суурнуң чурттакчылары хомудал-биле чугаалажып турар.

Ол кежээге концерт база болур турган, чарлал көрген кижилер хөй чыылган. Ынчалзажок ол концерт болбаан. Суурда партия организациязының секретары М. И. Полежаев концерттиң болбаан чылдагааның баян чогу-биле тайылбырлап кагды. Баян чок культура бажыңынга концерт болурун чарлавайн, хөгжүм херекселикиришпес оюннарны организастаары кай, аңаа киржиксээр кижилер бисте хөй. Ындыг кежээлерге чүгле уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери эвес, а күш-ажылчы чонну база эвилелдээр херек. Ынчан эзулуг талантылыг кижилер-даа тыптып кээп магатчок.

Культура ажылының амгы үениң негелдезинге дүүшпейн, дүргедээшкинниг болгаш эде тургустунуушкунуң оожум болуп турары көдээ Совет күүскомунуң даргазы Г. Н. Сонинованы база дүвүретпейн турар. Партком-даа, күүском-даа суурда комсомол, спорт, профэвилел болгаш культура ажылдакчыларының отчёдун ап, ук ажылды сегидериниң талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр үе келген.

С. А́ДЫЯ,
Бүрен-Бай-Хаак суурнуң чурттакчызы.

БРУЦЕЛЛЁЗ

Ол халдавырлыг аарыг. Ук аарыг кижиниң шимчээр аппараттарын болгаш уруг савазын үрегдээр. Кижиге аарыг азырал малдар (инек, хой, өшкү болгаш хаван) дамчыштыр халдаар. Чижээ, сүт азы оон белеткээн чемнерден, ылаңгыя инектер, шээр малдар төрүп турар үелерде арыг-шеверни сагываанындан аарыг халдаар.

Бруцеллёзтуң өөскүдүкчүзү бруцелла. Шээр, бода малдарның болгаш хаваннарның өөскүдүкчүлери аңгы-аңгы. Бруцелла кижиниң мага-бодунче балыгланган кеш азы ижин-шөйүндүнүң шаралаңчак карттарын дамчыштыр кирер. Аарыгның билдиимес демдектери 1-3 неделя, чамдыкта 4-6 неделя чеде бээр. Бруцеллёзтан улуг, биче кижилер аарыыр.

Аарыгның клиниказы: Аарыг канчаар эгелээрил? Ол эът изидер, температура 38-39 чеде бээр болгаш үш неделя дургузунда аарыг ынчаар уламчылаар. Уйгу баксыраар, чемге хөөнү чидер, ажылдаар шинээ чокталыр, арны куурарып каар, карактары шилдегер апаар. Уругларның чаш үезинде-ле ижин-шөйүндүзү баксыраар. Баш дүгү дүжер болу бээр. Лимфалыг системазын үрегдээр, лимфалыг белдирлер улгадыр.

Кижиниң шимчээр аппараттары: эмчиге келген аарыг кижи чүстери аарыырын хомудаар. Чогум даштындан көөрге, өскерилге чок ышкаш болур. Аарыг хоочураан үеде улуг, бичии чүстер деңге баксыраар. Чамдыкта аарыг дыка халалыг болур. Хуулган чүстерниң хапчыгажынга суук чүүл тыптыр болгаш күштүг шимчээшкинге шаптыктыг апаар. Шенек, бут, үттүг-чаның чүстери баксыраар. Бир эвес аарыгны чогуур үезинде эмнетпес болза, улуг, бичии чүстер шуут шимчеп албастаарынга чедирер. Чүрек дамыры баксыраар болгаш думчук ханзыраар болу бээр. Артерия базыышкыны чавызаар, мага-ботка шивишкилер тыптыр. Баар болгаш чавана улгаткаш дыка аартыр. Бруцеллёз нерв системазын база үрегдээр. Аарыг кижи үргүлчү бажы аарыырын, хөлчок деридерин хомудаар. Ол ышкаш ынчаар аараан улус хорадаачал, хөй чүве чугаалаксавас апаар. Оон аңгыда карактарның көөрүн, суук чүүл ылгалдырар системаны үрегдептер. Херээженнерниң салгалдыг болурунга багай салдарлыг.

ПРОФИЛАКТИКАЗЫ: 1. Быжыр хайындырбаан эътти чип болбас. 2. Бруцеллёзтуг ажыл-агыйның малының сүдүн чиге ажыглавас. 3. Бода болгаш шээр мал төрүй берген үелерде малчыннар хууда арыг-шеверни шыңгыы сагыыр ужурлуг. 4. Бруцеллёзка удур тарылга эрттирбээн кижилерни мал ажылынга ажылдадып болбас. 5. Бруцеллёзка удур тарылганы мал ажылдыгларга хар-назынының айыы-биле ылап-ла чорудар. Бир эвес чүстер үргүлчү аарыыр апарза, эмчиге дүрген чедиринче далажыңар.

В. ТАШТАНДИНОВА,
эмчи.
Кызыл хоорай.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

МӨГЕ-ДАА, ОРГАНИЗАКЧЫ-ДАА

Чээрби ажыг чыл бурунгаар Кызылдың № 3 профтехучилищезинге ажылдап турган мен. Ол үеде ук училищеге кедээ черлерден хөй-хөй оолдар, кыстар кээп, механизаторнуң, чолаачының болгаш тудугжунуң мергежилдеринге өөренип, училищениң хөй-нииити ажылынга идепкейлиг киржип турганнар. Ынчангы аныяк оолдарның аразындан Владимир Биче-оолду утпас мен. Өөренип кээрде томаанныг, бөдүүнүң хөлчок, чугаакыр оол болган. Мен ооң-биле чоорту таныжа берген мен.

Кичээлдерге доктаамал белеткенип, бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге бо-ла ырлап, шүлүктээн турар. А спортчу маргылдаалардан черле чыда калбас, училищеге кандыг-бир маргылдаа болу бергенде Володя аңаа киришкен азы эш-өөрүнге дузалажып, оларның чедиишкинин дээш сагыш човаан турар. Ынчан Володяның өөренип турарын база сонуургап көрген мен; эртемнерде демдектери шупту эки, кичээл үспес, сагылга-чурумну үлегерлиг болган.

Ооң өөренип турганы чолаачылар болгаш механизаторлар бөлүү Володяны күш-культура организакчызы кылдыр соңгуп алган. Ол бөлүк өөредилгеге болгаш спортка өскелерден оспаксыргай, арай-ла хожудап калган турган. Ийи-үш ай эрткен соонда ук бөлүктүң оолдарының өөрениринге экижээн, күш-культурага болгаш спортка чамдык эки түңнелдерни чедип ап, училищениң хөй-нииити ажылдарынга киржип турар апарган. Ооң-биле чергелештир чанаттаар, кичээл шагы үзер азы озалдаар оолдар бөлүкте чок болган. Училищениң бирги чери дээш кышкы маргылдааларга Володяның удурткан бөлүү бирги черни ээлээн. Олар хаакка, баскетболга, спортчу гимнастикага болгаш конькиге доктаамал мергежип турганнар. Володя спорттуң ол хевирлеринге эки киржип турза-даа, хүрешке улуг сундулуг турган. Ону хөлчок эки сактыр-дыр мен, чүге дизе Владимир Биче-оолдуң баштайгы тренери турдум.

Хостуг хүреш секциязынга ынчан киржип турган оолдар база элээн хөй. Ынчалза-даа оларның чамдызы ара каггаш-даа чоруп турду. А Володя ындыг эвес, өөредирге харын улам ханылап, кижиден салдыкпастааш, хүрештиң аргаларын ажыглаарын, мөге кижиниң чурумунуң дугайында үргүлчү сонуургаар, катап-катап ылавылап өөренир турган.

1965 чылда Красноярск хоорайга «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш эрткен маргылдаага Тывадан киришкеш, бодунуң деңзизинге бирги черни ээлээн. Ооң соонда ол Россия Федерациязының бирги чери дээш болган маргылдаага ийиги черни чаалап алган. Ол чылын В. Биче-оол училищени кончуг эки демдектерлиг дооскаш, шериг албанын эрттирери-биле Ыраккы Чөөн чүкче чорупкан. Шеригге ол ынак спортун кагбаан. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини, Ыраккы Чөөн чүктүң шериг округунуң шыырак мөгелериниң санынга В. Биче-оол база кирген.

Шериг соонда Владимир спортчу мергежилин улам байыдып, спорт болгаш күш-культура ажылдакчызы болур дээш күзели ёзугаар Хабаровсктиң күш-культура институдунче өөренип киргеш, ону чедиишкинниг дооскаш, Кызылга кээп тренерлей берген. Аныяктарны күш-культуразже болгаш спортче хаара тудар ажылга үлүүн киирип, оларны өөретпишаан, Владимир Сумакинович республиканың база зоналар аразының маргылдааларынга идепкейлиг хүрежип, шаңналдыг черлерни каш удаа ээлеп келген. Ол республиканың шыырак мөгелериниң бирээзи, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери атты чедип алган.

В. С. Биче-оол кызымак спортчудан аңгыда кызымак организакчы кижи. Хостуг болгаш тыва хүреш маргылдааларынга ону бо-ла көрүп болур. Профоблчөвүлелдиң «Хүреш» агитбригадазы тургустунга-ла ам 10 чыл болур. Ооң ажылын В. С. Биче-оол бо үениң дургузунда кызымак удуртуп, күш-культураны болгаш спортту көдээ чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан.

Ам 70 харлыг мен. Тывага 30 чыл чурттап, күш-культурага болгаш спортка аныяктарны өөредир, оларның мергежилин бедидер дээш биче-даа болза үлүүмнү киирдим. В. С. Биче-оол ышкаш өөреникчилеримниң харысалгалыг ажылдарын күүседип, эки чурттап чорууруңга өөрүүр-дүр мен. Олардан Каадыр-оол Биилдей, Федор Ондар, Ума Байкара, Федор Берестов, Дандар-оол Долзатмаа, В. Дыртый-оол дээш өскелерин-даа сактып, күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр дээш кызымак ажылдап чорууруларга чоргааранып мен.

П. ПЕТРОВ,
дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну.

САМБИСТЕР ЧОРУПКАН

Самбога ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң бирги чери дээш Сибирь зоназының маргылдаазы мартының төнчүзүнде Оренбург хоорайга эртер. Ол маргылдааларга киржири-биле Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң спортчулары чорупкан. Оон составында республика маргылдааларының каш удаа тиилекчилери Калин-оол Кызыл-оол, Александр Идам, Игорь Аушев, Валерий Ховалыг, Андрей Семис болгаш Тристан Хитарашвили олар бар.

Республиканың Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы И. Хураган команданы удуртуп чоруур.

Бистиң корр.

ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛДЕР ЧЕДИШПЕС

Шуй суурга бир-ле дугаар барган кижи суурнуң ортузунда бедип үне берген сарыг өңнүг бажыңны эскеретыртып каар. Ол Шуй ортумак школага хамааржыр спорт залы-дыр. Ону ажыглалга киргенден бээр ийи чыл боол турар. Оон эртенден кежээ орайга чедир улуг-биче чон үзүктелбес, школачылар хүндүскү үелерде аңгы-аңгы секцияларга кичээлдерни болгаш маргылдааларны эрттиргилээр. Кежээки үелерде суурнуң аныяктары волейбол, баскетбол маргылдааларынга долу турар. Бо спорт залынга район иштинде школачылар болгаш коллективтерден аңгыда Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр, Мөңгүн-Тайганың спортчулары маргылдааларга киржип, аалдап кээп турарлар.

Чоокта эрткен волейбол маргылдаазынга беш районнуң спортчулары аңаа күжүн шенешкен. Түңнелинде Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажының, Бай-Тайганың спортчулары тиилекчи болгулап, спортчу оюннарга белеткелдиин көргүскен.

Спорт залында маргылдаалар эртип турза-даа, ооң иштики дериглгези үениң негелдезинге четпес. Оюннар болуп турар үелерде келген көрүкчүлер каш-даа шакта бут кырында тура кээр. Чүге дээрге ында сандайлар чок. Волейбол, баскетбол, хүрештен аңгыда оюннар болбайн турар. Спорттуң өске хевирлеринге ажыглаар херекселдер-биле спорт залы четче хандыртынмаан. Чижээ, штанг, бокс хол-хаптары, волейбол мячилери, стол теннизиниң херекселдери, чадыглар болгаш оон-даа өске херекселдер чок. Мооң ужурундан школачылар, суурнуң аныяктары-даа хөй маргылдаалардан чыдып каап турар. Бо талазы-биле школаның директору Доржу Адыг-оол айтырыгны чеже-даа тургускан. Бай-Тайганың районо, «Мурнакчы» совхоз спорт залынче көрүп дузалажыр болза, биске оон-даа солун, хөглүг турар ийик.

А. КАНЧЫЫР.

ТВ

МАРТ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — 10.40 — «Частың он чеди шинчизи». Он ийи сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү, 4-кү сериялары. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Уругларга болгаш аныяктарга музыканың Бүгү-эвилел неделязы». 17.20 — «Дадабай болгаш оттурукчу шак». Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 — «Элладаның черинде». Кинодопчудал. 18.15 — Уругларга фильм. «Элистиң чаптанчыг ужуралдары». 5-ки, 6-гы сериялары. 18.50 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Кижилерниң чүректерин хөлзедир». Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Шиловтуң чогаадыкчы ажылының дугайында док. фильм. 20.00 — «Өске кижилер». Телеочерк. 20.45 — Москва хоорайның «Салют» Культура ордузунуң орус ырның ансамбли «Веснянка» ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шыдыраа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаа. 21.45 — «Частың он чеди шинчизи». Он ийи сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 23.00 — «Нукус». Док. телефильм. 23.15 —23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртемниң арын-нүүрү». «К. А. Тимирязев дугайында этюд». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — «Европаның өөрүшкүзү». Уругларның бот-тывынгыр коллективтериниң фестивалы. Белградтан дамчыдылга. 9.50 — Шыдыраа школазы. 10.20 — КПТУ сургуулдарынга. Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 10.50 — Уругларга фильм. «Алдын идикчигештер». 2-ги сериязы. 11.55 — Немец дыл. 12.25 — «Ирина Медведева ойнаар». (скрипка). 12.45—13.35 — Ю. Фучик дугайында расказ.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Док. фильмнерниң программазы. 18.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.50 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». «Эде тургустунуушкун: кижи фактору». 19.20 — Теле-медээлер. 19.30 — «Соңгукчуларның чагыглары — чурттакчы чоннуң тура-соруунуң болгаш эрге-ажыының илередиишкини». Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарның чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Музыкалыг киоск». 20.45 — Кадык болурун күзезинзе. «Силерниң биоритмнериңер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Й. Гайдынның Лондонга чогааткан симфонияларындан. Симфония. № 97. 22.05 — 22.35 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады.

(«Шын» солуннуң дараазында номери март 27-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИН

агаар

Республикада шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 18—23, чамдык черлерге 28—33 градус соок болур. Хүндүс 4—9 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 19—21, хүндүс 4—6 градус соор.

КИНО

МАРТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан «Пилигрима» 11.10, «Маевры на 5-том этаже» 9.30, 13.05, 16.15, 17.50, 19.25 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайная прогулка» 12.00, «Если ты не со мной» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит» 9.00, 12.20, «Киносборник» 11.00, 14.20, «Подружка», «Прости» 15.40, «Охота на дракона» 17.50 шактарда.

ТЕАТР

Март 25, 26-да А. С. Пушкинниң «Балыкчы болгаш балык дугайында» болгаш «Лама болгаш ооң чалчазы Балда дугайында» тоолдары болур.

Эгелээри 10 шакта.

ШЫН
Адрезивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдисериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга адазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3477.
ТС—00069.